

บทที่ ๒

สภาพปัญหาและแนวคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

สังคมเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของหน่วยย่อยจำนวนมาก องค์กรธุรกิจก็เป็นหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งในสังคม หากการประกอบธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรเป็นหลักโดยละเลยถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่สังคมและสิ่งแวดล้อม ท้ายที่สุดย่อมเกิดผลเสียหายแก่ทุกหน่วยย่อยรวมไปถึงหน่วยธุรกิจนั้นด้วย เพราะทุกหน่วยต่างสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน หากสังคมถูกทำลายแล้ว หน่วยธุรกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมย่อมดำรงอยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นการดำเนินธุรกิจที่ไม่ได้คำนึงถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจะสร้างความเสียหายและส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมอย่างแน่นอน ในบทนี้จะกล่าวถึงสภาพปัญหาและแนวคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ โดยปัญหาดังกล่าวเกิดจากการดำเนินธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบด้านอื่น ซึ่งการแสวงหากำไรสูงสุดนั้นมีรากฐานมาจากแนวคิดต่าง ๆ ที่มุ่งเน้น “ผลประโยชน์ส่วนตน” เป็นสำคัญ ต่อมาเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคมจนเกิดข้อเรียกร้องให้องค์กรธุรกิจต้องดำเนินกิจกรรมที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ประเด็นความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (Corporate Social Responsibility หรือ CSR) จึงได้รับความสนใจและนำมาปฏิบัติในวงการธุรกิจกันมากขึ้น

๒.๑ แนวคิดในการดำเนินธุรกิจ

เครื่องชี้วัดความสำเร็จของธุรกิจก็คือกำไร องค์กรที่มีกำไรสูงจะมั่นคงและเติบโตก้าวหน้าได้ดี การแสวงหากำไรสูงสุดจึงเป็นเป้าหมายหลักในการดำเนินธุรกิจ แนวคิดในการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นกำไรส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากความคิดแปลกแยกระหว่างตนเองกับสังคม คือเชื่อว่าตนเองและสังคมไม่มีความสัมพันธ์กัน ธุรกิจเป็นส่วนที่แยกออกจากสังคม จึงเป็นเหตุให้มุ่งประโยชน์ส่วนตนเองเป็นหลักและละเลยผลกระทบต่อสิ่งที่อยู่รอบตัว แนวคิดที่เป็นฐานในการดำเนินธุรกิจในลักษณะดังกล่าวที่สำคัญ มีดังนี้

๒.๑.๑ แนวคิดปัจเจกนิยม

เป้าหมายในการดำเนินธุรกิจคือผลกำไรจากการประกอบธุรกิจ การแสวงหากำไรสูงสุดจึงเป็นการกระทำที่มีเหตุผลในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร แนวคิดแบบปัจเจกนิยมหรือแนวคิดแบบส่วนย่อยเป็นใหญ่ (Individualism) ถือเป็นแนวคิดพื้นฐานหลักในการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นการ

สร้างกำไรสูงสุดหรือมุ่งผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล (Individual) ซึ่งอาจเป็นบุคคล หน่วยธุรกิจ หรือหน่วยย่อยในสังคมหน่วยหนึ่ง แนวคิดนี้มีหลักการที่สำคัญ คือ ยึดถือ “ตนเอง” เป็นศูนย์กลาง ปัจเจกบุคคลมีอิสระในการแสวงหาผลประโยชน์ตนเอง และถือว่าผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญที่สุด ส่วนรวมหรือสังคมไม่มีจริง เป็นเพียงการรวมตัวกันของหน่วยย่อยจำนวนมากเท่านั้น เมื่อปัจเจกบุคคลบรรลุประโยชน์แล้ว ส่วนรวมก็จะได้รับประโยชน์ตามไปด้วย ดังนั้นปัจเจกบุคคลแสวงหาผลประโยชน์ของตนเองจึงเป็นเครื่องรับประกันผลประโยชน์ของสังคมในภาพรวม^๑

แนวคิดปัจเจกนิยมได้พัฒนามาจากแนวคิดหรือกระบวนทัศน์แบบแยกส่วนหรือลดทอน ซึ่งมีหลักการว่า วัตถุคือหน่วยย่อยพื้นฐานของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลก ในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ อันซับซ้อนของโลกหรือการเข้าใจภาพรวมของโลกนั้น จำเป็นต้องลดทอนแยกส่วนสิ่งต่าง ๆ และศึกษากลไกการทำงานของแต่ละหน่วยย่อยพื้นฐาน กระบวนทัศน์นี้จึงเปรียบโลกและจักรวาลเป็นเสมือนเครื่องจักรขนาดใหญ่ ที่ประกอบจากวัตถุหลากหลายชิ้นส่วนจำนวนมากมายที่สามารถแยกจากกันได้ ดังนั้นกลไกของเอกภพจึงเป็นเพียงเครื่องจักรที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถควบคุมได้ตามความปรารถนาด้วยการควบคุมชิ้นส่วนย่อย ๆ พื้นฐานเท่านั้น^๒ แนวคิดแบบแยกส่วนนี้อยู่ในกรอบทางความคิดแบบวิทยาศาสตร์กลไก ซึ่งมีนักคิดที่สำคัญ คือ เรเน เดส์คาร์ตส์ (Rene Descartes : ๑๕๙๖-๑๖๕๐) นักปรัชญาและนักคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศส ได้ศึกษาและนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งแยกกระหว่าง ๒ ส่วน คือ วัตถุและจิตใจ แนวความคิดนี้ส่งผลให้นักวิทยาศาสตร์รับเอาไปใช้ในการศึกษาและพัฒนาเรื่องของวัตถุโดยถือเอาว่าวัตถุเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตและแยกออกอย่างเด็ดขาด ร่างกายจึงเป็นเพียงเครื่องจักรกลหรือสรีระยนต์อันมีธรรมชาติที่กินที่และเป็นไปตามกฎของกลไก^๓ อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดนี้เป็นการแบ่งแยกเรื่องกายออกจากจิตใจอย่างเบ็ดเสร็จ และการแยกวัตถุหรือเหตุการณ์หนึ่ง ๆ ออกจากกันเป็นส่วนต่าง ๆ เพื่อศึกษาแต่ละหน่วยย่อยนั้น ทำให้เกิดการพัฒนาวិทยาการความรู้ด้านต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งและเกิดเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialization) ที่ได้กลายมาเป็นลักษณะ

^๑ วัชร งามจิตรเจริญ, “แนวคิดในการใช้พุทธธรรมเพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๕๒) : ๕๕.

^๒ สักดิ์ชัย อนันต์ศรีชัย, “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑.

^๓ กุลลินี มุทธากลิน, “การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒.

พื้นฐานสำคัญของแนวคิดทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้จะทำให้ขาดความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในสังคมแบบองค์รวม เพราะการมองภาพโดยรวมจะอยู่ในรูปของการรวมส่วนย่อยต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน (ผลรวมได้มาจากผลบวกของส่วนต่าง ๆ) นั่นคือ สังคมหนึ่ง ๆ เกิดจากการประกอบกันขึ้นของหน่วยย่อยต่าง ๆ เช่น มนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สรรพสัตว์ หน่วยธุรกิจ หน่วยงาน เป็นต้น จึงทำให้ขาดความเข้าใจและละเอียดในเรื่องความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของสรรพสิ่งตามธรรมชาติที่แท้จริง นำไปสู่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคมแบบ “แปลกแยก” กับสิ่งรอบตัว

จอห์น ล็อก (John Locke : ๑๖๓๒-๑๗๐๔) นักปรัชญาผู้หนึ่งที่มีอิทธิพลสำคัญต่อแนวคิดที่มุ่งประโยชน์ตนเอง เขาได้กำหนดมาตรฐานของอรรถประโยชน์ที่นำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง (Self-interest) ซึ่งถือว่าเป็นกฎสากลของธรรมชาติเกี่ยวกับมนุษย์ โดยกล่าวว่า “การกระทำใด ๆ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีถ้าเป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่บุคคล แต่ความเลวก็คือสิ่งที่ลดความพึงพอใจหรือสร้างความเจ็บปวด”^๔ ด้วยจุดนี้เองเขาได้เสนอกฎเกณฑ์ทางสังคมโดยประยุกต์จากกฎแรงดึงดูดของระบบสุริยะจักรวาลของนิวตัน โดยอธิบายว่า ในโลกเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งประกอบด้วยปัจเจกชนที่มีอิสระต่อกัน ผู้ซึ่งถูกชักจูงเข้ามาร่วมกันผูกพันกันและกันด้วยพลังของผลประโยชน์แห่งตน โดยที่แต่ละคนพยายามแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง ซึ่งจะทำให้ปัจเจกชนและสังคมได้รับผลดีตามไปด้วย^๕ จะเห็นได้ว่าคำอธิบายนี้ก็คือการปรับประยุกต์แนวคิดแบบแยกส่วนซึ่งอยู่ในกรอบทางวิทยาศาสตร์ (สังคมได้จากการรวมกันของประโยชน์ของแต่ละปัจเจกชน) มาใช้อธิบายมิติทางเศรษฐกิจและสังคมให้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เขาได้อธิบายเชิงเปรียบเทียบแรงดึงดูดทางสังคมกับแรงดึงดูดของดวงดาวในระบบสุริยะจักรวาล และมนุษย์แต่ละคนเหมือนอะตอมหรือหน่วยที่เล็กที่สุดที่เป็นองค์ประกอบของสสาร ซึ่งเปรียบได้กับสังคม การที่อะตอมรวมตัวกันอยู่ได้เป็นก้อนสสารซึ่งมีแรงยึดเหนี่ยวตามธรรมชาติ ถ้าหากจะเปรียบเทียบสังคมมนุษย์เหมือนก้อนสสาร สังคมก็น่าจะมีแรงยึดเหนี่ยวมนุษย์เข้าไว้ด้วยกัน^๖ และ

^๔ อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗), หน้า ๑๘๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

^๖ พระขวัญเมือง สุหะ, “พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

มีข้อสรุปว่า แรงดึงดูดดังกล่าวคือผลประโยชน์ส่วนบุคคลของมนุษย์แต่ละคน ^๗ นั่นคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีแรงดึงดูดเรื่องผลประโยชน์ของตน

อดัม สมิท (Adam Smith : ๑๗๒๓-๑๗๙๐) คืออีกผู้หนึ่งที่ได้เสนอแนวคิดมุ่งประโยชน์ส่วนตนซึ่งได้รับการตอบรับอย่างแพร่หลาย เขาเชื่อว่าผลประโยชน์ส่วนตนเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ บุคคลแต่ละคนจะเป็นผู้ตัดสินใจที่ดีที่สุดว่า เขาควรจะทำอะไร และทำอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์แก่ตัวเองมากที่สุด ^๘ ดังแสดงในหนังสือ The Wealth of Nations ตอนหนึ่งความว่า “มิใช่เป็นความกรุณาของคนขายเนื้อ คนหมักเบียร์ หรือคนทำขนมปัง ที่ทำให้เรามีข้าวกิน แต่เป็นเพราะคนเหล่านั้นคำนึงถึงผลประโยชน์ของเขาต่างหาก” ^๙ นอกจากนี้สมิทยังได้พัฒนากฎแรงดึงดูดทางสังคมของลัทธิให้สมบูรณ์และครบวงจรยิ่งขึ้น เขาแสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนจะเป็นผลดีต่อสังคมโดยรวม โดยนำประเด็นเรื่องการแบ่งงานกันทำตามอธิบายสรุปได้ว่า การแบ่งงานกันทำก่อให้เกิดความชำนาญและเกิดประสิทธิภาพในการผลิตเพิ่มขึ้น และทุกคนไม่สามารถผลิตเพื่อสนองความต้องการของตนได้ทั้งหมด เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการจึงจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนผ่านระบบตลาดที่ทำให้มนุษย์มีสินค้าได้หลายชนิดโดยไม่ต้องผลิตเองทั้งหมด เขาเรียกกลไกของตลาดนี้ว่า “มือที่มองไม่เห็น” (Invisible Hand) ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงสังคมเข้าด้วยกันที่ทำให้ธุรกิจและผลประโยชน์ผสมผสานกัน ^{๑๐} มนุษย์แลกเปลี่ยนกันเพราะหวังผลประโยชน์ส่วนตน เมื่อเกิดการแลกเปลี่ยนผ่านระบบตลาด ทุกฝ่ายก็จะได้รับประโยชน์ในที่สุด นั่นคือ บุคคลแต่ละคนจะมีพฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อบรรลุผลประโยชน์ตนเอง แล้วกลไกตลาดจะทำหน้าที่ส่งผลดีแก่สังคมโดยรวม แนวคิดของสมิทจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญแก่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่บุคคลแต่ละคนมีเสรีภาพในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อให้แสดงความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ รัฐไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (หรือควรเกี่ยวข้องแต่น้อย) เสรีภาพและกลไกตลาดจะทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดการปรับตัวโดยอัตโนมัติและดำเนินไปตามทางที่ควรจะเป็นซึ่งกลไกตลาดดังกล่าวได้กลายมาเป็นกลไกที่สำคัญในการควบคุมระบบเศรษฐกิจจนมาถึงปัจจุบัน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นล้วนมีอิทธิพลต่อการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ซึ่งเป็นแนวคิดปัจเจกนิยมที่เชื่อว่าส่วนรวมมาจากการรวมกันของส่วนย่อย ส่วนรวม

^๗ เรื่องเดียวกัน.

^๘ ทับทิม วงศ์ประยูร, ประวัติและลัทธิเศรษฐกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๖๕.

^๙ เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

ไม่มีจริงเป็นเพียงชื่อของกลุ่มส่วนย่อย แต่ละคนเป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่นี้แสดงด้วยการกำหนดว่าทุกคนมีสิทธิโดยธรรมชาติ จะรักษาความเป็นใหญ่ได้ก็ด้วยการระวังไม่ให้ใครละเมิดสิทธิและแสวงหาสิ่งที่ตัวมีสิทธิ เป็นระบบจิตดวงกันคนอื่นและยื่นมือไปเรียกร้องเอาจากส่วนรวม เป็นระบบ “เอา” ^{๙๐} สิ่งใดที่เป็นของกลางสำหรับทุกคน (เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ) บุคคลที่มีความสามารถและโอกาสในการเข้าไปถือครองมากกว่าก็ย่อมมีกรรมสิทธิ์ในสิ่งนั้น เป็นทางมาแห่งการสร้าง ความมั่งคั่งให้กับตนเองได้ดียิ่งขึ้น ผู้ที่เป็นฝ่ายด้อยกว่าก็จะเสียเปรียบ เข้าข่ายในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดปัจเจกนิยมก่อให้เกิดสิทธิและเสรีภาพทางเศรษฐกิจซึ่งถูกนำมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดให้กับตนเอง

๒.๑.๒ แนวคิดพิชิตธรรมชาติ

แนวคิดพิชิตธรรมชาติเป็นรากฐานความคิดแบบตะวันตกมานานกว่า ๒,๐๐๐ ปี ซึ่งมีทั้งแนวคิดทางศาสนา วิทยาศาสตร์ ปรัชญา หรือแม้กระทั่งเศรษฐศาสตร์ ที่ถือว่ามนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และสามารถเข้าถือครองได้ตามปรารถนา ล้วนก่อให้เกิดการจัดการกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างคลาดเคลื่อน Clive Ponting ได้สรุปจากการค้นคว้าของเขาว่า นักปราชญ์ของตะวันตกหรือบุคคลสำคัญและแหล่งความรู้ที่เป็นผู้สร้างภูมิปัญญาและความเจริญให้แก่ตะวันตกนั้น มีความรู้สึกต่อธรรมชาติแบบเป็นปรปักษ์ ^{๙๑} นับตั้งแต่ภูมิปัญญากรีก-โรมันที่เป็นรากฐานของท่าทีที่ดูดจับถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติอย่างไม่มีข้อจำกัดทางศีลธรรมเนื่องจากเกิดการแปลกแยกมนุษย์ออกจากโลกธรรมชาติ ^{๙๒} และเห็นว่า มนุษย์ผู้มีความสามารถในการใช้เหตุผล มีความชอบธรรมที่จะครอบงำสัตว์และสรรพสิ่ง รวมทั้งมนุษย์ผู้อ่อนด้อยกว่าในการใช้เหตุผล ^{๙๓} อาทิเช่น โสเครตีส (Socrates) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า สัตว์ทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมาและบำรุงเลี้ยงไว้เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ^{๙๔}

^{๙๐} ปรีชา ช้างขวัญยืน, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๔๕) : ๔.

^{๙๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๔.

^{๙๒} เนื่องน้อย บุญเนตร, จริยศาสตร์สถานะแวดล้อม : โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๔.

^{๙๓} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

^{๙๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๑๑๔.

ต่อมาแนวคิดพิชิตธรรมชาติดำเนินการต่อยอดจากรากฐานความคิดทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่แสวงหาความจริงแบบกลไกและแยกส่วน บุคคลสำคัญที่วางแนวคิดดังกล่าว ได้แก่ เรเน เดส์คาร์ตส์ (Rene Descartes) กล่าวว่า วัตถุประสงค์ของวิทยาศาสตร์นั้น ก็เพื่อให้ พวกเราเหล่ามนุษย์จะสามารถเอาความรู้ในวิทยาศาสตร์และความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้นในหมู่มนุษย์ มาใช้ประโยชน์แล้วผันตัวเราขึ้นเป็นเจ้าเป็นนายเป็นเจ้าของครอบครองธรรมชาติ และ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) กล่าวว่า เมื่อเรารู้จักธรรมชาติแล้ว ธรรมชาตินั้นจะได้อุปการะจัดการเพื่อให้บริการแก่มนุษย์^{๑๖} จากอิทธิพลของแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ที่แยกส่วนอย่างเบ็ดเสร็จจะหวาดหวั่นและจิตนี้ทำให้เห็นว่าโลกแห่งสสารหรือโลกธรรมชาติเป็นสิ่งที่ “ไร้จิต” และถูกลดทอนคุณค่าเหลือเป็นเพียงเครื่องจักรที่รอรับการกระทำจากมนุษย์ (ผู้มีความสามารถทางเหตุผล) ก่อให้เกิดช่องทางการเอาเปรียบและดูดซับประโยชน์จากธรรมชาติได้โดยง่าย ประกอบกับการทำความเข้าใจในโลกรธรรมชาติต้องอาศัยการลดทอนและวิเคราะห์จากโครงสร้างส่วนย่อยนั้น ทำให้เน้นความสำคัญของส่วนย่อยและปฏิเสธการมองโลกรธรรมชาติแบบองค์รวม (Holistic View) กล่าวคือ ขาดความเข้าใจถึงการประสานงานและเชื่อมโยงอย่างเกื้อกูลกันของสรรพสิ่ง ซึ่งส่วนใดส่วนหนึ่งของสายสัมพันธ์ถูกทำลาย ย่อมหมายถึงการทำลายของทั้งระบบด้วย การขาดความเข้าใจเช่นนี้ทำให้มองว่าการที่มนุษย์เข้าไปดูดซับประโยชน์จากส่วนย่อยนั้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทั้งระบบ นอกจากนี้การที่มนุษย์แปลกแยกจากโลกรธรรมชาติ (เป็นคนละส่วน) มนุษย์เป็นเพียงผู้ที่ศึกษาและเข้าไปครอบครองจัดการวัตถุคือโลกรธรรมชาติเพื่อให้ประโยชน์แก่มนุษย์เท่านั้น แนวคิดนี้จึงถือว่ามนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติและสามารถเข้าไปหาประโยชน์จากธรรมชาติได้ตามใจปรารถนา

นักเศรษฐศาสตร์ฝ่ายตะวันตกก็มีทัศนะที่คล้ายคลึงกัน จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) ในงานเขียนเรื่อง Three Essays on Religion กล่าวว่า “พลังอำนาจของธรรมชาตินั้น มักจะมีต่อมนุษย์ในลักษณะที่เป็นศัตรู ซึ่งเราจะต้องปลุกปล้ำกับมัน ทั้งด้วยกำลังและปรีชาสามารถเท่าที่จะทำได้ เพื่อเอามันมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่เรา”^{๑๗} นั่นคือ ธรรมชาติคือศัตรูของมนุษย์ มนุษย์จึงต้องทำทุกวิถีทางเพื่อเอาชนะธรรมชาติและเอาประโยชน์จากธรรมชาติจึงจะดำรงอยู่รอดด้วยดี นอกจากนี้การทำงานของกลไกตลาดในระบบเศรษฐกิจแข่งขันเสรีของ อัดัม สมิท ก็เป็นอีกแรงผลักดันหนึ่งของแนวคิดพิชิตธรรมชาติ เนื่องจากธุรกิจจะพยายามดักดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติให้มากที่สุดเพื่อรองรับการผลิตที่ขยายตัวตามความต้องการและการแข่งขันที่เปิดเสรีในตลาด รวมทั้งเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นคือการดำเนินงานที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

กล่าวได้ว่า จากฐานความคิดดังกล่าวล้วนมีอิทธิพลก่อให้เกิดแนวคิดพิชิตธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์เชื่อว่า มนุษย์แยกต่างหากจากธรรมชาติ และสามารถจัดการกับธรรมชาติเพื่อมารับใช้สนองตามความต้องการของมนุษย์ นั่นคือ มนุษย์ต้องการพิชิตธรรมชาติ (Conquest of Nature) คือจะเอาชนะธรรมชาติ หรือต้องการเป็นนายธรรมชาติ (Mastery of Nature) หรือครอบครองธรรมชาติ (Dominion over Nature) ^{๑๘} ซึ่งเป็นแนวคิดที่แสดงท่าทีต่อธรรมชาติเสมือนจี๊ฟที่มีคุณสมบัติอ่อนเหลวที่มนุษย์จะป็นเป็นอะไรก็ได้ดังใจปรารถนา อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นคนละฝ่าย และมนุษย์อยู่ในฐานะเป็นผู้มีอำนาจครอบครองดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้ก่อตัวเป็นสภาพจิตใจของชาวตะวันตก (สภาพจิตแบบบุกฝ่าพรมแดน : Frontier Mentality) มี ๓ ประการ ได้แก่ (๑) มองว่า ทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่เหลือล้นมากมายไม่ต้องกลัวหมด (๒) ถือว่า มนุษย์เป็นต่างหากจากธรรมชาติ (๓) มุ่งหมายว่า มนุษย์จะต้องพิชิตครอบครองและจัดการกับธรรมชาติให้เป็นไปตามความปรารถนา ^{๑๙} มนุษย์ได้คิดค้นสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อช่วยให้ตนอยู่รอดในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ และเพื่ออำนวยความสะดวกสบายโดยสร้างสภาวะแวดล้อมที่ตนคิดว่าเหมาะสมขึ้นมาใหม่ จนโลกของเรากลายเป็นโลกแห่งวัตถุ ^{๒๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะถึงแนวคิดพิชิตธรรมชาตินี้อยู่บนฐานความคิดที่เอา “มนุษย์” เป็นศูนย์กลาง ความว่า

เวลานี้เรามองโดยเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง เราแยกตัวเองออกมา แล้วเราก็เรียกธรรมชาติส่วนอื่นนอกจากตัวเราว่า **ธรรมชาติแวดล้อม** คือเราเอาคนเป็นหลักแล้วเราก็พูดออกไปว่า ธรรมชาติแวดล้อม แต่ที่จริงธรรมชาติไม่ได้บอกว่ามันแวดล้อมตัวคน ธรรมชาติที่อยู่ของมันตามธรรมดา...มันก็เป็นธรรมชาติเฉย ๆ เป็นธรรมชาติที่มันอยู่ของมันเองโดยไม่มีคน ^{๒๑}

จากการมองมนุษย์เป็นศูนย์กลางแล้วดูชัดประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อมมาสนองความต้องการของตนเองนั้น ผู้วิจัยเห็นเองว่าเป็น “การมุ่งประโยชน์ส่วนตน” เป็นหลักโดยไม่

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **สภาวะองค์รวมแนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๖๐.

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, หน้า ๑๒๒.

^{๒๐} สุทธิพร รัตนธร ศรีทรา, “ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๐.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕ – ๑๖.

รับผิดชอบถึงผลเสียหายที่อาจเกิดขึ้นต่อธรรมชาติ เพราะความคิดนี้ถือว่ามนุษย์หรือตนเองเป็นใหญ่ (ปัจเจกนิยม) เป็นศูนย์กลางของโลกและจักรวาล มีอำนาจที่จะจัดการกับธรรมชาติอย่างไรก็ย่อมได้ เพื่อสนองความพอใจหรือความต้องการของตนเองทั้งสิ้น ซึ่งการกระทำของมนุษย์บนฐานความคิดเช่นนี้ย่อมเป็นการทำลายสภาวะสมดุลของธรรมชาติ นำไปสู่ปัญหาทางสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และปัญหาเหล่านั้นก็จะย้อนกลับมาถึงตัวมนุษย์ในที่สุด เกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงทำลายซึ่งกันและกัน ดังที่ อี.เอฟ.ชูมาเกอร์ กล่าวถึงผลของการเอาชนะธรรมชาติ แท้จริงคือความพ่ายแพ้ของมนุษย์ว่า “มนุษย์สมัยใหม่มิได้ถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่กลับเห็นว่าตนเป็นพลังภายนอกที่จะครอบครองและพิชิตมัน เขาถึงกับพูดถึงการรบกับธรรมชาติโดยลืมไปว่า ถ้าเขารบชนะ เขาก็จะพบว่าตนเองต่างหากเป็นฝ่ายพ่ายแพ้”^{๒๒}

๒.๑.๓ ความรับผิดชอบของธุรกิจหนึ่งเดียวคือการทำกำไร

ในท่ามกลางภาวะของการแข่งขันทางธุรกิจ องค์กรธุรกิจที่มีกำไรสูงเปรียบเสมือนมีเครื่องประกันความอยู่รอดและความมั่นคงในสังคม แต่ละองค์กรจะพยายามดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายคือกำไรให้มากที่สุดเพื่อความอยู่รอด องค์กรที่มีฐานทางเศรษฐกิจมั่นคงจะสามารถแข่งขันและดำรงอยู่ในสังคมได้ต่อไป องค์กรที่ขาดทุนก็ต้องปิดกิจการและออกไปจากวงการ ทั้งนี้ธรรมชาติของธุรกิจก็เป็นไปตามทฤษฎีการเลือกสรรตามธรรมชาติของคาร์วิน กล่าวคือ สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในสภาวะแวดล้อมธรรมชาติอย่างหนึ่ง ถ้าไม่อาจต่อสู้กับสิ่งมีชีวิตอื่นได้ หรือไม่อาจปรับตัวได้เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมสูญพันธุ์ ส่วนสิ่งที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับธรรมชาติหรือปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติได้จะดำรงอยู่ต่อไป^{๒๓} ดังนั้นการมุ่งทำกำไรให้สูงสุดเพื่อบรรลุเป้าหมายและความอยู่รอดจึงเป็นความรับผิดชอบหลักของการดำเนินธุรกิจ นักธุรกิจส่วนหนึ่งจึงอาจต้องทำทุกวิถีทาง (แม้จะเป็นวิธีที่ไม่ถูกต้อง) เพื่อให้องค์กรของตนอยู่รอดได้อย่างมั่นคง ดังที่ เจมส์ ไมเคิลแมน มองว่าการแข่งขันทางธุรกิจเป็นสภาวะแห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดในทุกวิถีทาง และ ผู้ (องค์กรธุรกิจ) ที่อ่อนแอและแข็งแรงกว่าจะอยู่รอด ผู้ที่แข็งแกร่งจะตายไป^{๒๔}

มิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล ผู้มีอิทธิพลสำคัญอีกผู้หนึ่งต่อแนวคิดดังกล่าวได้ตอบย้ำถึงหน้าที่และความรับผิดชอบเพียงหนึ่งเดียวของธุรกิจ

^{๒๒} อี.เอฟ.ชูมาเกอร์, เล็กนั้นงาม, แปลโดย กษิร ชีพเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

^{๒๓} ปรีชา ช้างขวัญยืน, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, หน้า ๒๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน.

คือการทำให้สำเร็จ ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำเพื่อบรรลุเป้าหมายของธุรกิจ และจะนำความเจริญไปสู่ระบบโดยรวมได้ โดยเขาเห็นว่า ถ้าทุกคนทำตามเป้าหมายของตนเองที่กำหนดไว้ ก็จะเป็นพลังมหาศาลที่สร้างความก้าวหน้าให้แก่ระบบเศรษฐกิจ เขากล่าวว่า “พลังที่แข็งแกร่งและสร้างสรรค์มากที่สุดเท่าที่มนุษย์เคยรู้จัก เกิดจากความพยายามของคนจำนวนนับล้านที่พยายามทำตามผลประโยชน์ของตนเอง และมีชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าตามแบบที่เขากำหนด”^{๒๕} จากคำกล่าวนี้เราจะเห็นได้ว่ามีนัยแห่งความเป็นแนวคิดปัจเจกนิยม (รวมทั้งแนวคิดแบบแยกส่วน) ที่มุ่งเน้นประโยชน์ของหน่วยย่อยเป็นหลัก แล้วผลดีจะเกิดขึ้นแก่สังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การแสวงหากำไรสูงสุดของแต่ละองค์กรจะก่อให้เกิดผลดีต่อส่วนรวมคือระบบเศรษฐกิจ ดังนั้นการมุ่งเน้นกำไรสูงสุดของแต่ละองค์กรจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำเพื่อเป็นการบรรลุเป้าหมายขององค์กรที่กำหนดไว้และยังเป็นผลดีต่อระบบโดยรวมด้วย

นอกจากนี้ฟรีดแมนยังถือว่าการทำให้กำไรเป็นความรับผิดชอบของธุรกิจที่มีต่อสังคมเพียงประการเดียว ความว่า “ความรับผิดชอบของธุรกิจต่อสังคมมีอยู่เพียงประการเดียว คือ ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และมุ่งมั่นในกิจกรรมที่หวังเพิ่มพูนกำไรตราบนั่นคือการกระทำนั้นยึดมั่นในกฎเกณฑ์การแข่งขันแบบเปิดเสรีโดยไม่หลอกลวงและฉ้อฉล”^{๒๖} เขาเห็นว่าหน้าที่ธุรกิจต้องรับผิดชอบต่อสังคมในด้านอื่น ๆ (ที่ไม่ใช่เพื่อการสร้างกำไร) จะทำให้เกิดการขัดกันของผลประโยชน์และมีผลเสียหายต่อธุรกิจได้ เพราะการรับผิดชอบต่อสังคมจะขัดแย้งโดยตรงต่อวัตถุประสงค์ของการประกอบธุรกิจ^{๒๗} และยังเป็นการลดกำไรของเจ้าของกิจการเพื่อนำไปใช้ให้กับบุคคลอื่น (สังคม) ดังที่เขาแสดงทัศนะว่า การที่ผู้บริหารหรือนักธุรกิจกระทำตามหลักความรับผิดชอบต่อสังคมแล้วเป็นการลดผลตอบแทนต่อผู้ถือหุ้น ก็เท่ากับว่าเขากำลังใช้เงินของผู้ถือหุ้น ถ้าการกระทำของเขาทำให้ราคาสินค้าหรือบริการเพิ่มขึ้น ก็เท่ากับว่าเขากำลังใช้เงินของลูกค้า ถ้าการกระทำของเขาทำให้ค่าจ้างของพนักงานบางคนลดลง ก็เท่ากับว่าเขากำลังใช้เงินของพนักงาน^{๒๘} จะเห็นได้ว่า แนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำไปใช้ในธุรกิจอย่างแพร่หลายในระบบทุนนิยมเสรีปัจจุบัน ซึ่งเป็นหลักการที่มุ่งเน้นวิธีการที่ทำให้เกิดกำไรสูงสุดแก่องค์กร และได้พัฒนาไปสู่แนวคิดทฤษฎีการผลิตหรือการดำเนินธุรกิจที่

^{๒๕} อภิชาติ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: វិវឌ្ឍនាការ តុល្យភូមិ และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, หน้า ๒๔๖.

^{๒๖} ทอม แคนนอน, ความรับผิดชอบต่อบริษัท, แปลโดย ชาญ มายอด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕.

^{๒๗} จินตนา บุญบงการ, จริยธรรมทางธุรกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คำนวณการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๒.

^{๒๘} ไมเคิล คินสลิย์, ทุนนิยมสร้างสรรค์, แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ โอเพ่นเวิลด์ส์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓๔ – ๓๓๕.

มุ่งกำไรสูงสุด หรืออีกด้านหนึ่งคือ ต้นทุนต่ำสุด ที่ได้รับศึกษาและปฏิบัติจนเป็นที่นิยมนับถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดในการดำเนินธุรกิจซึ่งมีรากฐานจากแนวคิดปัจเจกนิยมที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ของตนเองเป็นศูนย์กลาง คนในสังคมจึงดูกันเพราะผลประโยชน์ส่วนตน แต่ละคนจะตัดสินใจทำที่ดีที่สุดเพื่อบรรลุประโยชน์ส่วนตน แล้วจะส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม โดยมีกลไกตลาดเสรีเข้ามาทำหน้าที่ในการประสานผลประโยชน์ดังกล่าว ประกอบเข้ากับแนวคิดแบบแยกส่วนที่มีทัศนะแบบกลไกซึ่งเข้าใจสรรพสิ่งแบบเป็นส่วนต่าง ๆ ที่แยกออกจากกันได้ ทำให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก “เป็นเรา – เป็นเขา” ขึ้นในสังคม การมุ่งประโยชน์ส่วนตนและความแปลกแยกนี้ยังได้รับปัจจัยเสริมจากแนวคิดพิชิตธรรมชาติที่เชื่อว่าตนเองแยกออกจากธรรมชาติและจะจัดการกับธรรมชาติอย่างไรก็ได้เพื่อบรรลุประโยชน์สูงสุดแห่งตน เมื่อแนวคิดดังเหล่านี้ได้ถูกนำมาใช้ในเกมธุรกิจท่ามกลางการแข่งขันที่รุนแรงในระบบทุนนิยมเสรี การมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดบนพื้นฐานแนวคิดเหล่านี้จึงเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของธุรกิจได้ นอกจากนี้การตอกย้ำถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจซึ่งมีเพียงประการเดียวนั่นคือการดำเนินงานที่เป็นไปเพื่อการสร้างกำไรนั้น ยิ่งส่งผลให้ธุรกิจต้องดำเนินงานภายใต้หลักการขอดนิยมนและแพร่หลาย คือ “กำไรสูงสุด” (Maximize Profit) หรือ “ต้นทุนต่ำสุด” (Minimize Cost) ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดอย่างมั่นคงในสังคม โดยละเลยผลกระทบต่อสังคมรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตน เป็นที่มาแห่งปัญหาต่าง ๆ นานัปการ

๒.๒. สภาพปัญหาที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจ

องค์กรที่มีกำไรสูงแสดงถึงความเจริญเติบโต ก้าวหน้าและมั่นคงในสังคม การแสวงหากำไรสูงสุดจึงเป็นเป้าหมายหลักในการดำเนินธุรกิจ นักธุรกิจส่วนหนึ่งจะทำทุกทางเพื่อให้ได้มาซึ่งกำไรโดยไม่สนใจถึงผลเสียหายที่อาจกระทบต่อผู้อื่นรวมไปถึงสิ่งแวดล้อม ผลก็คือเกิดประเด็นปัญหาต่าง ๆ มากมายในสังคมดังที่ประสบกันอยู่ในปัจจุบัน ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่เป็นผลมาจากการดำเนินธุรกิจบนพื้นฐานแนวคิดดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดเป็นสำคัญ

๒.๒.๑ ด้านเศรษฐกิจ

ก. ทำหน้าที่ของธุรกิจที่มีต่อกำไร

“เงิน” เป็นเครื่องมือที่สำคัญของคนในยุคทุนนิยมเสรีปัจจุบัน เพราะเงินเป็นสื่อกลางที่ทำให้วัตถุทั้งหลายที่เหลือทั้งหมดแปรรูปไปมาได้อย่างไร้ขอบเขต ซึ่งย่อมหมายความว่าเงินสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์อย่างไร้ขอบเขตเช่นกัน^{๒๕} ในทำนองเดียวกัน กำไรจากการดำเนินธุรกิจจะสามารถตอบสนองผู้ถือหุ้น เจ้าของธุรกิจ หรือผู้ลงทุนได้ ส่วนหนึ่งได้แก่การขยายธุรกิจให้เจริญเติบโตก้าวหน้ายิ่งขึ้น เป็นปัจจัยให้ธุรกิจสามารถคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งเพิ่มความแข็งแกร่งและความสามารถในการแข่งขัน ได้เป็นอย่างดี โดยจะอยู่ในรูปของ “เงินต่อเงิน” หรือ “ทุนต่อทุน” ธุรกิจที่มีกำไรสูงย่อมหมายถึงโอกาสในการขยายธุรกิจและสะสมความแข็งแกร่งได้ดียิ่งขึ้น อันนำไปสู่ความมั่นคงของธุรกิจด้วยเหตุนี้ธุรกิจส่วนใหญ่จึงให้ความสำคัญกับกำไรโดยมุ่งดำเนินงานเฉพาะในแนวทางที่สร้างกำไรได้ดีที่สุด โดยมีมุมมองราวกับว่ากำไร (เงิน) คือทุกสิ่ง เป็นเป้าหมายของชีวิตและของประเทศ^{๒๖} ดังที่ปรากฏว่าประเทศต่าง ๆ วัดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) หรือ รายได้ประชาชาติ นั่นคือ เป็นการมองที่ “มูลค่าตัวเงิน” ในการชี้วัดกิจกรรมใดที่ไม่ได้สร้างรายได้หรือมูลค่าที่เป็นตัวเงินที่วัดได้ก็จะถูกละเลยในการนับเข้ารวมกับมูลค่าจีดีพีและถือว่ามีคุณค่าน้อยหรือแทบจะไม่มีเลย ในที่สุดกิจกรรมนั้นก็จะไม่ได้รับการสานต่อซึ่งซูมาเกอร์ได้แสดงทัศนะถึงสิทธิในการดำรงอยู่กับความเป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐกิจของกิจกรรมหนึ่ง ๆ ความว่า

...ความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ และอื่น ๆ ได้กลายมาเป็นความสนใจที่ไม่อาจหาหย่างง่าย ๆ จนบางทีก็ถึงขนาดกลายมาเป็นความหมกมุ่นของสังคมสมัยใหม่ทั้งหลาย ในบรรดาคำศัพท์การประณามสมัยนี้ มีน้อยคำนักที่จะเด็ดขาด และเป็นที่สุดมากไปกว่าคำว่า ‘ไม่เป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐกิจ’ หากกิจกรรมใดถูกตราว่าไม่เป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐกิจแล้วละก็ ไม่ใช่เพียงแต่จะมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับสิทธิในการดำรงอยู่ของ

^{๒๕} สุวรรณ สถาอานันท์, เทพยุทธแห่งยุคสมัย : เงินกับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ม.ป.ป.), หน้า ๒๑.

^{๒๖} พระไพศาล วิสาโล, ฝ่าฟันวิกฤตศีลธรรมด้วยทัศนะใหม่, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามลดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

มันเท่านั้น แต่จะถูกละเลยโดยสิ้นเชิง อะไรก็ตามที่จะเป็นอุปสรรคต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งน่าอาย^{๓๐}

ด้วยเหตุนี้ นักธุรกิจจึงให้ความสำคัญกับกำไรซึ่งสื่อถึงการกระทำที่มีความเป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐกิจอันจะสร้างความเติบโตของระบบเศรษฐกิจ โดยใช้กำไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจที่จะดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ กิจกรรมใดที่ไม่สร้างกำไรจะถูกละเลย ส่วนกิจกรรมที่สร้างกำไรสูงก็จะมุ่งดำเนินในกิจกรรมเหล่านั้นเพราะความเป็นเหตุเป็นผล แม้ว่าบางครั้งอาจจะส่งผลกระทบต่อผู้อื่นก็ตาม

ข. ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของประชากร

โดยทั่วไปเชื่อกันว่าผลดีของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็จะช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจได้ ธุรกิจเป็นหน่วยย่อยที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจจึงต่างพากันเร่งดำเนินงานเพื่อหวังสร้างกำไรให้มากที่สุดอันจะนำพาเศรษฐกิจของประเทศให้เติบโตต่อไปได้ ซึ่งตามทฤษฎีของสำนักเสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) เชื่อว่าการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะแก้ไขปัญหาความยากจนเพราะประโยชน์ที่เกิดขึ้นจะตกถึงทุกคนในที่สุด บรรดานักการเมืองและนักธุรกิจมักจะกล่าวว่าระบบเศรษฐกิจใหม่ที่เปรียบเสมือนน้ำทะเลสูงขึ้นนี้จะช่วยพยุงเรือทุกลำให้ลอยขึ้น^{๓๑} กล่าวอีกนัยหนึ่ง การมุ่งกำไรของแต่ละธุรกิจ (ผลประโยชน์ส่วนตน) จะส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม แต่จากท่าทีของธุรกิจที่มีต่อกำไรดังกล่าวผนวกกับแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นการสร้างกำไรสูงสุดจึงได้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา กล่าวคือ ช่องว่างระหว่างรายได้ของคนรวยและคนจนยังคงเพิ่มสูงขึ้นแม้ว่าปัญหาความยากจนได้รับการคลี่คลายไปบ้างแล้ว หรือก็คือ คนรวยยิ่งรวยขึ้นในขณะที่คนจนก็จนลง เกิดความไม่เสมอภาคในการกระจายรายได้ โดยที่รายได้ถือเป็นเครื่องชี้ถึงความสามารถในการเข้าถึงและเข้าใช้ทรัพยากรของคนในสังคม ความมั่งคั่งของทรัพย์สิน เงินทุน และทรัพยากรจะตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย คนส่วนใหญ่จึงมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรในส่วนที่เหลือซึ่งมีไม่เพียงพอ

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา ได้รวบรวมสถานการณ์ช่องว่างระหว่างรายได้ที่เกิดขึ้นในโลก^{๓๒} พบว่า การกระจายรายได้เกิดการกระจุกตัวอยู่ที่คนรวย โดยคนที่รวยที่สุดร้อยละ ๒๐ ของ

^{๓๐} อี.เอฟ. ชูมาเกอร์, เล็กนังงาม, หน้า ๔๕ – ๔๖.

^{๓๑} ฟรีดริช ฟอน ฮาย็ค, โยงใยที่ซ่อนเร้น, แปลโดย วิศิษฐ์ วัชรวิญญู และ สว่าง พงศ์ศิริพัฒน์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๑.

^{๓๒} เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, โลกาวัดน์ บรรษัทข้ามชาติ บรรษัทภิบาล และความรับผิดชอบต่อสังคมของบรรษัท, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอดทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

ประชากรโลกมีรายได้ถึงร้อยละ ๘๒.๗ ของรายได้รวมของโลก ในขณะที่คนจนที่สุดร้อยละ ๒๐ ของประชากรโลกมีรายได้เพียงร้อยละ ๑.๔ ของรายได้รวมของโลก, ในปี ค.ศ.๑๙๖๐ อัตราส่วนของรายได้ของคนที่ยากจนที่สุดร้อยละ ๒๐ กับคนจนที่สุดร้อยละ ๒๐ ในโลกแตกต่างกันถึง ๓๐ เท่า และเพิ่มเป็น ๙๔ เท่าในปี ค.ศ.๑๙๙๗ นอกจากนี้ ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย ได้รวบรวมสถานการณ์ช่องว่างระหว่างฐานะที่เพิ่มมากขึ้น ^{๓๔} พบว่า ในระหว่างปี ค.ศ.๑๙๙๕ – ๑๙๙๘ เงินเดือนของหัวหน้าเจ้าหน้าที่บริหารเพิ่มจาก ๒๕ เป็น ๕๓ เท่าของรายได้เฉลี่ยของพนักงานฝ่ายผลิต ผู้บริหารธุรกิจ在美国ได้เงินเดือนสูงกว่าพนักงานที่มีเงินเดือนต่ำสุดถึง ๒๒๕ เท่า, บรรษัทชั้นนำของโลก ๒๐๐ แห่งมียอดขายรวมกันเท่ากับร้อยละ ๒๘ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของโลก, เศรษฐกิจของมิตซูบิชิใหญ่กว่าเศรษฐกิจของอินโดนีเซียซึ่งมีประชากรมากเป็นอันดับ ๔ ของโลกและเป็นดินแดนแห่งความมั่งคั่งมหาศาล, หลักทรัพย์ของคนรวยที่สุด ๓ คนแรกของโลกรวมกันมีมูลค่ามากกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศที่พัฒนาน้อยที่สุดทั้งหมดรวมกัน โดยประเทศยากจนเหล่านี้มีประชากรรวมกันถึง ๖๐๐ ล้านคน, ๓ ใน ๔ ของประชากรโลกไร้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ

สำหรับสภาพปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ในประเทศไทยยังอยู่ในระดับสูงเช่นกัน ปรานี ทินกร กล่าวถึงสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยว่า การพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยมของประเทศไทยทำให้ความยากจนของประชาชนลดลง แม้ว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวจะสูงขึ้น แต่ยังคงมีความเหลื่อมล้ำที่สูงอยู่ทั้งด้านรายได้และทรัพย์สิน ^{๓๕} สัดส่วนรายได้ของประชากรไทยปี พ.ศ.๒๕๓๑ – ๒๕๕๒ ^{๓๖} พบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มคนที่จนที่สุดร้อยละ ๒๐ ของประชากรไทยมีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ ๕ ของรายได้รวม ในขณะที่กลุ่มคนที่รวยที่สุดร้อยละ ๒๐ ของประชากรไทยมีรายได้สูงกว่าร้อยละ ๕๐ ของรายได้รวม และสัดส่วนรายได้ของกลุ่มคนที่รวยที่สุดต่อกลุ่มคนที่จนที่สุดดังกล่าวสูงถึง ๑๑.๓ เท่าในปี พ.ศ.๒๕๕๒

^{๓๔} ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย, “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท”, หน้า ๓๒ – ๓๓.

^{๓๕} กรมประชาสัมพันธ์. บทความ : การลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http://thainews.prd.go.th/view.php?m_news=255408160136&tb=N255408&news_headline=\[๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕\]](http://thainews.prd.go.th/view.php?m_news=255408160136&tb=N255408&news_headline=[๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕]).

^{๓๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สัดส่วนรายได้ของประชากรจำแนกตามกลุ่มประชากรตามระดับรายได้ (Quintile by Income) ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ – ๒๕๕๒. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://social.nesdb.go.th/SocialStat/StatReport_Final.aspx?reportid=199&template=1R2C&year_type=M&subcatid=40 [๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า ที่ผ่านมามีปัญหาความยากจนจะลดลงจากการที่ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจยังอยู่ในระดับสูง ส่วนหนึ่งเนื่องจากในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในการถือครองทรัพย์สินและดำเนินธุรกิจได้อย่างเสรี กลุ่มคนรวยจะมีสิทธิและอำนาจในการเข้าถึงและเข้าใช้แหล่งเงินทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ได้มากกว่า สามารถใช้เงินต่อเงินหรือทุนต่อทุนซึ่งเอื้อต่อการสร้างความมั่งคั่งได้ดียิ่งขึ้น ผู้ที่มีทุนมากก็จะทำการลงทุนได้มากขึ้น ได้รับผลตอบแทนสูงและมีรายได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนที่รายก็จะรวยมากขึ้นในขณะที่เดียวกันคนจนก็ยังคงยากจนต่อไป ดังนั้นช่องว่างระหว่างรายได้ก็ยังคงอยู่ในระดับสูงและมีแนวโน้มที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ในแง่ธุรกิจ จุดหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจคือมุ่งเอากำไรสูงสุด เส้นทางของกระบวนการแบบนี้นำไปสู่การสะสมกำไรต่อเนื่อง สะสมกระจุกตัวเป็นทุน ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเด็ดขาดจะถูกสร้างขึ้นมากปกป้องทุนบนเส้นทางนี้ความร่ำรวยจะกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มคนเดียว และคนกลุ่มนี้จะสามารถบงการชีวิตและเอารัดเอาเปรียบคนส่วนใหญ่ได้ เนื่องจากเป็นเจ้าของและควบคุมทุน^{๓๖} เข้าทำนองที่ว่าเมื่อใครยาสาวได้สาวเอาทั้งเงินทุนและทรัพยากรต่าง ๆ จากคนที่ด้อยกว่า トラバใดที่ธุรกิจยังมีศักยภาพในการ “เอา (รัดเอาเปรียบ)” ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตนเช่นนี้ ความเหลื่อมล้ำหรือช่องว่างทางเศรษฐกิจก็ยังคงอยู่ในสังคมต่อไป

อย่างไรก็ตาม การผลิตสินค้าหรือบริการเป็นวิธีการสร้างรายได้ของธุรกิจ ธุรกิจที่ต้องการแสวงหากำไรและสะสมทุนจะเน้นการขายตัวของการผลิตอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า โดยใช้กลยุทธ์ทางการตลาดเป็นเครื่องมือในการแข่งขันและกระตุ้นยอดขายให้สูงขึ้น จนบางครั้งอาจทำให้ละเลยถึงผลเสียต่อสังคมเพราะมุ่งแต่ผลิตและหวังผลกำไรให้มากที่สุด นำไปสู่ปัญหาแก่สังคมและสิ่งแวดล้อมตามมามากมาย

๒.๒.๒ ด้านสังคม

ก. การบั่นทอนความสัมพันธ์ทางสังคม

สังคมที่มีความพร้อมพร้อมด้านวัตถุอันเป็นผลมาจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตในสังคมอย่างเห็นได้ชัด ผลจากแนวคิดเรื่องกฎแรงดึงดูดของคนในสังคมที่ความสัมพันธ์นั้นยึดเหนี่ยวกันด้วยผลประโยชน์เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาความแปลกแยกของคนในสังคม รวมไปถึงการบั่นทอนเครือข่ายความสัมพันธ์ทาง

^{๓๖} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

สังคม^{๓๔} เพราะมนุษย์สัมพันธ์กันด้วยวัตถุหรือผลประโยชน์ ซึ่งจากเดิมที่สัมพันธ์กันด้วยการดูแลเอาใจใส่กัน ไร้วางใจ ยามทุกข์ก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม แต่ด้วยการยึดมั่นในวัตถุในสังคมสมัยใหม่จึงเกิดความสัมพันธ์แบบยึดถือที่ผลประโยชน์ วัตถุ หรือปริมาณตัวเลขเป็นหลัก ยกตัวอย่าง เช่น ครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุดของมนุษย์ทุกคน เพราะเป็นแหล่งปลูกฝังรูปแบบวิถีการดำรงชีวิตตั้งแต่แรกเกิด ไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ นิสัย หรือศีลธรรม หากความสัมพันธ์ภายในครอบครัวดี ปัญหาสังคมอื่น ๆ ที่เป็นภัยย่อมไม่เกิดขึ้นหรือมีโอกาสน้อยมาก ปัจจุบันความสัมพันธ์ภายในครอบครัวถูกเชื่อมโยงด้วยวัตถุหรือเงินตราส่วนหนึ่งเกิดจากพ่อแม่ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำงานเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวจึงมีเวลาอยู่ร่วมกันน้อย หรือจำเป็นต้องละทิ้งครอบครัวและฝากลูกให้ญาติเลี้ยงดูเพื่อเข้าทำงานในเมืองใหญ่ที่มุ่งหวังเพียงแค่รายได้ที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันภายใต้วัฒนธรรมบริโภคนิยมอันเป็นผลมาจากการพัฒนาระบบทุนนิยมทำให้ใช้วัตถุหรือเงินตราเป็นสื่อที่แสดงออกถึงความรักความเอาใจใส่ที่มีต่อกัน นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนก็ดูจะแย่งจากเดิมที่คนในชุมชนต่างพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกัน ช่วยเหลือกันด้วยน้ำใจอันดีงามเสมือนเครือญาติ แต่ปัจจุบันกลับหันไปพึ่งพาอาศัย “ตลาด” แทน ซึ่งแลกเปลี่ยนกันด้วยผลประโยชน์เท่านั้น หรือแม้กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้าและลูกน้องที่ต่างใช้ตัวเลขเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ หากฝ่ายใดให้ผลประโยชน์แก่อีกฝ่ายลดลงหรือหมดผลประโยชน์ต่อกัน ความสัมพันธ์ก็จะยุติลง แรงงานคนที่มีประสิทธิภาพในการทำงานต่ำจะมีแนวโน้มสูงที่นายจ้างจะเลิกจ้าง ตลอดจนการกดขี่และเอาเปรียบแรงงานเพื่อลดต้นทุนให้ต่ำที่สุดเพราะไม่ได้มองแรงงานในฐานะมนุษย์ จะเห็นได้ว่า จากการพัฒนาเศรษฐกิจที่ให้ความสำคัญกับการเจริญทางด้านวัตถุหรือเงินตราเป็นใหญ่โดยละเลยมิติด้านจิตใจนั้น วัตถุและเงินตราจะกลายเป็นสื่อกลางของความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมอย่างมาก เมื่อมนุษย์ต่างพากันมุ่งแสวงหาวัตถุเพื่อสนองประโยชน์ส่วนตนก็จะสร้างความแปลกแยกให้เกิดขึ้นในสังคม บุคคลที่ไม่มีผลประโยชน์จะไม่ได้รับการยอมรับและไม่สัมพันธ์ด้วย ทำยที่สุดความสุขของมนุษย์จะลดลงจากความสัมพันธ์ที่ถูกบั่นทอนด้วยวัตถุ

ข. การแข่งขันตอบโต้อย่างรุนแรง

นอกจากการดำเนินธุรกิจที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ แล้ว การดำเนินงานโดยใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันได้ส่งผลกระทบต่อคู่แข่งรายอื่นด้วย ซึ่งการใช้กลยุทธ์ด้านราคาก็เป็นวิธีหนึ่งที่ได้รับการนิยมนิยมสูงเพื่อเพิ่มยอดขาย ส่วนแบ่ง

^{๓๔} วิทยากร เชียงกุล, เศรษฐกิจระบบนิเวศเพื่อโลกที่เป็นธรรมและยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท กันดั้รฟิกรูฟ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕๒.

การตลาด และเอาชนะคู่แข่งกัน ส่วนใหญ่จะนำไปสู่การแข่งขันได้ตอบอย่างรุนแรง ธุรกิจต่างพากันแข่งขันด้านราคาโดยละเลยในการพัฒนาความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ ทำที่สุดจะเกิดความบาดเจ็บกันทั้งสองฝ่ายจากการลดลงของผลกำไร ผลจากการแข่งขันดังกล่าว หรือที่เรียกว่า กลยุทธ์น่านน้ำสีแดง (Red Ocean Strategy) คือ คุณภาพผลิตภัณฑ์ลดลง ตามมาด้วยกลุ่มผู้บริโภคที่ด้อยคุณภาพ เป็นกลุ่มที่ตัดสินใจซื้อเพราะปริมาณ เพราะราคาดешеใจ เพราะการลดแลกแจกแถม^{๓๕} จะเห็นได้ว่า นอกจากจะเกิดปัญหาแก่ธุรกิจและคู่แข่งระหว่างธุรกิจด้วยกันแล้ว ผู้บริโภคเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างเห็นได้ชัด คือ ได้รับผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพลดลงเพราะไม่มีการค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ ออกสู่ตลาด และที่สำคัญเป็นการบ่มเพาะวิธีการบริโภคที่ละเลยการมองที่คุณค่าแท้จริงในตัวผลิตภัณฑ์

ก. เกิดสังคมบริโภคนิยม

โดยทั่วไปธุรกิจที่มุ่งขยายการผลิตอย่างมากมายและต่อเนื่องย่อมเกิดภาวะสินค้าล้นตลาดได้ แต่อาศัยเครื่องมือทางการตลาด เช่น การโฆษณา การลดแลกแจกแถม เป็นต้น เพื่อกระตุ้นยอดขายให้สูงขึ้น อันนำไปสู่ “สังคมบริโภคนิยม” ในปัจจุบันที่เน้นการแสวงหาความพอใจและความสุขจากการบริโภค และมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์อย่างมหาศาล มนุษย์จะพยายามดิ้นรนแสวงหาปัจจัยทางการเงินเพื่อสร้างศักยภาพในการซื้อให้พอเพียงและสามารถที่จะตอบสนองต่อความต้องการที่ถูกกระตุ้นอย่างไร้เหตุผล การบริโภคในสังคมบริโภคปัจจุบันเป็นเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการในตัวเอง โดยไม่ต้องคำนึงถึงการแสวงหาคุณค่าและเป้าหมายที่แท้จริงในการดำรงอยู่ของมนุษย์^{๓๖} อาจกล่าวได้ว่า ความสุขขึ้นอยู่กับวัตถุ มนุษย์จึงยอมทำงานอย่างหนักเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเสพบริโภคมากที่สุด ปล่อยให้ชีวิตต้องอิงอาศัยกับวัตถุภายนอก นี่สังคมบริโภคนิยมยังเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจของผู้บริโภคด้วย กล่าวคือ ทำให้เกิดการ “เสพติดการไปซื้อของ” ไม่ต่างกับจากการ “เสพติดสารเสพติด” ซึ่งทำให้คนที่ติดแล้วต้องการเสพอยู่เสมอ^{๓๗} ถ้าไม่ได้เสพก็จะเป็นทุกข์ พยายามหาวัตถุมาครอบครองให้ได้ หากได้แล้วก็จะมีความพอใจแต่เป็นเพียงช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น จากนั้นก็จะมองหาวัตถุชิ้นใหม่ที่สามารถให้ความพอใจที่มากกว่าชิ้นเดิม เป็นเช่นนี้เรื่อยไปคล้ายกับการติดอยู่ในวังวนของการเสพติด นอกเสียจากว่าจะสามารถยกระดับคุณภาพจิตใจของตนให้พ้นจากการยึดมั่นในวัตถุ

^{๓๕} ดนัย จันทรเจ้าฉาย, White Ocean Strategy กลยุทธ์น่านน้ำสีขาว, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไบบูลิอ็อฟเซต จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^{๓๖} บุรณเซน สุขคุ้ม, “พุทธธรรมกับสังคมบริโภคนิยม”, ใน พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์, รวบรวมจัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย, (ม.ป.ท., ๒๕๕๑) : ๗๖.

^{๓๗} วิทชากร เชิงภู, เศรษฐกิจระบบนิเวศเพื่อโลกที่เป็นธรรมและยั่งยืน, หน้า ๕๑.

ผลกระทบต่อเนื่องหลังจากเกิดสังคมบริโภคนิยม (ความต้องการบริโภคอยู่ในระดับสูงแล้ว) คือ การขยายการผลิตของธุรกิจที่มากขึ้นไปอีกเพื่อรองรับความต้องการซื้อของผู้บริโภค ปัญหาต่าง ๆ (ดังที่กล่าวมาแล้ว) ก็จะเกิดขึ้นซ้ำในลักษณะวงจรไม่มีที่สิ้นสุด กล่าวสรุปโดยง่ายคือ ธุรกิจมุ่งกำไร จึงขยายการผลิตพร้อมกับการกระตุ้นตลาด เกิดบริโภคนิยมในสังคม ธุรกิจขยายการผลิตเพิ่มขึ้นอีก ท้ายที่สุดปัญหาที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจก็ยังคงเกิดขึ้นในสังคมเรื่อยไปไม่มีสิ้นสุด ซึ่งรวมไปถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

๒.๒.๓ ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเกิดจาก ๒ สาเหตุหลักคือโดยธรรมชาติเองและการกระทำของมนุษย์ โดยปกติ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะปรับสมดุลด้วยตัวของมันซึ่งจะอยู่ในภาวะสมดุลได้จะต้องมีปริมาณขององค์ประกอบครบและได้สัดส่วนซึ่งกันและกัน รวมทั้งแต่ละองค์ประกอบจะต้องทำหน้าที่ตามปกติด้วย หากมีระดับที่ไม่ได้สัดส่วนกันแล้วจะก่อให้เกิดปัญหาการทำงานของแต่ละสรรพสิ่ง^{๔๒} ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดจากธรรมชาตินั้นจะได้รับแก้ไขด้วยกลไกทางธรรมชาติและจะกลับคืนสู่ภาวะสมดุลได้ในที่สุด แตกต่างจากปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ไม่สอดคล้องกับความสมดุลของธรรมชาติ ทำให้การกลับสู่ภาวะสมดุลของธรรมชาติไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ ขณะที่เราบริโภคธรรมชาติ ๓ ส่วน ธรรมชาติสามารถคืนกลับมาได้เพียงส่วนเดียวเท่านั้น ซึ่งหากว่าเราไม่หยุดยั้งการบริโภคในอัตราส่วนนี้ โลกคงไปสู่ความหายนะด้วยน้ำมือมนุษย์ จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม เรียกว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งการทำลายธรรมชาติโดยแท้^{๔๓} ดังนั้น ภัยธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนสัญญาณเตือนให้เราทำงานของระบบชาตินั้นถูกทำลายด้วยกิจกรรมของมนุษย์อย่างหนักจนไม่สามารถกลับคืนสภาพตามธรรมชาติได้ทันกาล ทำให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ที่เป็นผลพวงมาจากการกระทำของมนุษย์เอง เช่น ฝนตกไม่ตรงฤดูกาล พายุเข้าก่อนกำหนด น้ำท่วมหนักอย่างไม่เคยเป็นมาในรอบหลายสิบปี เป็นต้น

การดำเนินธุรกิจที่มุ่งกำไรสูงสุดผนวกกับแนวคิดพิชิตธรรมชาติที่คอยดูดซับประโยชน์จากธรรมชาติตามต้องการทำให้ภาคเศรษฐกิจมีการเติบโตสูงและเป็นไปตามเป้าหมายแต่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติกลับเสื่อมโทรมและไร้การเหลียวแล ยกตัวอย่างกรณีของประเทศไทยเพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นต้นมา ภาคธุรกิจและ

^{๔๒} ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^{๔๓} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”, หน้า ๑.

อุตสาหกรรมจึงได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างมาก ทำให้ประเทศไทยปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมทุนนิยมและเติบโตไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ การพัฒนาดังกล่าวทำให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้วัตถุดิบป้อนเข้าสู่ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมจำนวนมาก แล้วปลดปล่อยมลพิษและขยะต่าง ๆ ออกมา ซึ่งนำไปสู่ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ^{๔๔} กล่าวโดยสรุป ปัญหาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมีอยู่ ๒ ประการใหญ่ ๆ คือ (๑) ของดีที่มีอยู่ในโลกถูกผลาญให้หมดไป อาจจะเรียกได้ว่าเป็นปัญหาประเภทความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ พุดง่าย ๆ ว่าสิ่งดีที่มีอยู่ก็หมดไป (๒) สิ่งที่เสียก็ถูกระบายใส่ให้แก่โลก^{๔๕} และความรุนแรงของปัญหาดังกล่าวนับวันยิ่งจะมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากประชากรโลกเพิ่มมากขึ้นในทุกวัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการระบายของเสียแก่โลกก็ย่อมมากขึ้นตามลำดับ

หากพิจารณาในแง่การผลิตสินค้าและบริการ การมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดถือเป็นแนวคิดหลักของธุรกิจภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ผู้บริหารจะดำเนินการทุกวิถีทางตราบเท่าที่ทำได้เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุด ซึ่งมีนัยไปถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่เพียงเพื่อให้การผลิตเกิดประสิทธิภาพมากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมาต่อสิ่งแวดล้อม การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นการมองด้านเดียว กล่าวคือ มองเฉพาะสิ่งดีคือมีประสิทธิภาพในการผลิต แต่ขาดการมองอีกด้านคือความเสียหายที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ดังที่เข้าใจทั่วไปว่า การผลิต หมายถึงกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต (Input) ที่ใส่ในกระบวนการผลิตออกมาเป็นผลผลิต (Output)^{๔๖} หรือ การผลิตเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ให้เกิดขึ้นใหม่ แต่หากมองอีกด้านหนึ่งจะเห็นว่าการผลิตเป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยทำลายสภาพเก่า เพราะฉะนั้น ในการผลิตนั้นตามปกติจะมีการทำลายด้วยเสมอไป^{๔๗} กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การผลิตที่เป็นการสร้างทางเศรษฐกิจนี้มีความหมายอย่างหนึ่งว่าเป็นการทำลายด้วย โดยเฉพาะการทำลายธรรมชาติ เพราะนอกจากใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้หมดเปลืองไปแล้ว ก็ทำให้ของเสียเกิดขึ้นมากมาย มีมลภาวะ (Pollution) มีสารเคมีที่เป็นพิษ เกิดช่องโหว่ในชั้นโอโซนที่อยู่เหนือโลกขึ้นไปโดยเฉพาะที่ขั้วโลก และมี

^{๔๔} วิชา แสงจันทสิทธิ์, “พุทธธรรม : แก่นแท้แห่งจิตสำนึกในการรักษาและการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม”, ใน พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ, บรรณาธิการ โดย พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร., (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔) : ๔๕๖.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๖.

^{๔๖} นราทิพย์ ชูติวงศ์, ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์จุลภาค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๓.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เมตตาพร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

ปัญหาเรื่องขยะต่าง ๆ ตลอดจนจากนิวเคลียร์^{๔๘} ดังนั้นการผลิตในทางเศรษฐกิจจึงมากับการทำลายหรือเป็นการทำลายในความหมายหนึ่ง^{๔๙}

นอกจากนี้ จากนิยามของคำว่า “เศรษฐศาสตร์” ตามที่นิยามกันในกระแสหลัก หมายถึงการจัดสรรทรัพยากรอันมีอยู่อย่างจำกัดเพื่อผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งโดยทั่วไปมีความต้องการไม่จำกัดให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด^{๕๐} แสดงว่า ทรัพยากรซึ่งมีอยู่อย่าง “จำกัด” จะถูกภาคธุรกิจนำไปจัดสรรใช้ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่มี “ไม่จำกัด” หากมองการผลิตในด้านการทำลายทรัพยากรแล้ว อาจกล่าวได้หรือไม่ว่า ทรัพยากรที่ธุรกิจ (ที่มีแนวคิดในการดำเนินธุรกิจดังที่กล่าวในหัวข้อ ๒.๑) ยังคงดำเนินการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่ไม่จำกัด ปัญหาสิ่งแวดล้อมก็จะยังคงอยู่อย่างไม่จำกัด (ไม่สิ้นสุด) เช่นกัน หรือ เสรีภาพในการประกอบธุรกิจไม่ได้หมายรวมความถึงเสรีภาพในการทำลายธรรมชาติด้วย

เอ็ดเวิร์ด โกลด์สมิท บรรณาธิการนิตยสารชั้นนำทางสิ่งแวดล้อมของยุโรป ชื่อ คีอีโกลอจิสต์ (The Ecologist) ได้สรุปถึงผลเสียหายทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยยกตัวอย่างประเทศได้หวั่นที่ธนาคารโลกถือให้เป็นตัวอย่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจในเหล่าประเทศโลกที่สาม ในขณะที่เดียวกันสิ่งแวดล้อมก็ย่อมได้รับผลกระทบตามไปด้วย กล่าวคือสารพิษที่เกิดจากภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมได้สร้างมลภาวะให้กับแม่น้ำสายหลักทุกสาย ในบางพื้นที่ ไม่ใช่แค่ไม่มีปลาในน้ำ หรือน้ำไม่สามารถดื่มได้เท่านั้น แต่น้ำยังสามารถติดไฟได้ สภาพมลภาวะในอากาศนั้นสูงถึงสองเท่าของระดับที่ในอเมริกาถือว่าเป็นอันตราย อัตราการป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงขึ้น ๒ เท่านับตั้งแต่ปี ๑๙๖๕ และกลายเป็นประเทศที่มีการป่วยเป็นโรคตับอักเสบมากที่สุดในโลก ในทางหลักการแล้ว ได้หวั่นสามารถนำเอาความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นมาใช้ในการทำให้สิ่งแวดล้อมสะอาดขึ้นมา แต่ด้วยภาวะการแข่งขันในทางเศรษฐกิจโลกที่สูงมากจนการควบคุมสภาพแวดล้อมถูกจำกัด แทนที่จะได้รับการสนับสนุนให้มากขึ้นกลับกระทำกรอย่างเป็นไปในทางตรงกันข้าม ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตของภาคอุตสาหกรรม^{๕๑} จากตัวอย่างปัญหาดังกล่าวจะเห็นได้ชัดถึงผลของการขาดความรับผิดชอบของภาคอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นแต่

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, หน้า ๓๘.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เจอวิกฤติ จะเลือกวิวัฒน์ หรือ จะเอาวิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

^{๕๐} ณรงค์ ธนาวิภาส, เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๕๑} ฟรिटซ์ จ็อบ คาปรัว, โยงใยที่ซ่อนเร้น, หน้า ๑๕๒.

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (ลดต้นทุนเพื่อเพิ่มกำไร) จนละเลยผลเสียที่จะเกิดขึ้นแก่สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากแนวคิดแบบแยกส่วนของผู้ผลิตที่ไม่ได้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยกันของทุก ๆ หน่วยย่อยในสังคม (รวมไปถึงหน่วยธุรกิจของตนเองด้วย) และค่านิยมหลักของระบบทุนนิยมที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุด โดยทำทุกวิถีทางเพื่อลดต้นทุนการผลิต (ต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม) ให้ต่ำที่สุดนั่นเอง

จากปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังกล่าวเป็นเพียงแค่บางส่วนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจที่คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง กล่าวคือ แนวคิดที่มุ่งผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ทำให้ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบหนึ่งเดียวคือเพิ่มกำไรจะดำเนินทุกวิธีการเพื่อให้ได้กำไรสูงสุด ผสมผสานกับแนวคิดแบบแยกส่วนและพิชิตธรรมชาติที่มองว่าธุรกิจแยกออกมาจากสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยไร้ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แนวคิดเหล่านี้จึงส่งผลให้ผู้บริหารไม่สนใจถึงผลกระทบจากการกระทำของตน ตลอดจนขาดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์แบบองค์รวมและรอบด้าน นำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ จนเกิดกระแสเรียกร้องจากสังคมให้ภาคธุรกิจดำเนินงานด้วยการคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม นอกเหนือจากกำไรขององค์กร กระแสเรียกร้องดังกล่าวก็คือความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจ (CSR) ดังจะได้กล่าวต่อไป

๒.๓ แนวคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ผู้บริหารบางส่วนดำเนินงานโดยทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้กำไรสูงสุดจนละเลยถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏให้เห็นทั่วไป เช่น โรงงานอุตสาหกรรมระบายน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ การผลิตสินค้าที่ด้อยคุณภาพเพื่อลดต้นทุนในการผลิต การละเมิดสิทธิมนุษยชนของแรงงาน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (ปัจจัยการผลิต) อย่างฟุ่มเฟือย เป็นต้น จากประเด็นปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดกระแสเรียกร้องจากสังคมเพื่อให้ธุรกิจดำเนินงานที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม จึงได้เกิดแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (Corporate Social Responsibility หรือ CSR) อันเป็นแนวปฏิบัติขององค์กรธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับและปฏิบัติกันมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการดำเนินธุรกิจ

๒.๓.๑ ความเป็นมาและพัฒนาการของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ภาคธุรกิจมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้กับสังคม แต่ที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างผลเสียแก่สังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย กระแสสังคม

ในการเรียกร้องให้ธุรกิจดำเนินงานในทุกขั้นตอนอย่างรับผิดชอบจึงได้กำเนิดขึ้น ดังที่ สุทธิชัย เอี่ยมเจริญยัง กล่าวถึงที่มาว่า

CSR โดยเนื้อแท้ จิตวิญญาณ ซึ่งเป็นวิธีคิดนั้นมีที่มาที่ไปจากการที่องค์กรธุรกิจซึ่งเป็น ผู้ที่มีส่วนในการสร้างความเจริญทางวัตถุและสุขภาพที่ดีของสังคม แต่ก็เป็นผู้ที่มีส่วนอย่าง ยิ่งในการทำให้สังคมเสื่อมลงทั้งกายภาพและจิตวิญญาณ รวมถึงสิ่งแวดล้อมภายในและ ภายนอกองค์กร CSR จึงเป็นข้อเรียกร้องจากทุกฝ่าย...ให้ประกอบธุรกรรมทางธุรกิจโดยมี ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น ^{๕๒}

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวมีมานานกว่า ๒๐๐ ปีแล้ว แต่ยังไม่มีการใช้คำนี้อย่างเป็นทางการ ดังตัวอย่างเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ (๑) ปี พ.ศ.๒๓๓๓ บริษัท อีสท์ อินเดีย ประเทศอังกฤษ ถูกต่อต้านจากประชาชนในประเทศจากการที่บริษัทกดขี่ใช้แรงงานทาส ทำให้บริษัทต้องหันมาใส่ใจกับสวัสดิการแรงงานและสิทธิมนุษยชนมากขึ้น กระแสเรียกร้องนี้เน้นไปที่ความเสมอภาคของ แรงงาน (๒) ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๐๓ เกิดกระแสต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นผลกระทบจาก การใช้สารดีดีที (สารหลักในการปราบวัชพืช) ที่เป็นพิษต่อสิ่งมีชีวิตและทำลายสถานะสมดุลของ ธรรมชาติ โดยบริษัทในประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ผลิตและส่งออก ทำให้สภาพแวดล้อม ปนเปื้อนสารพิษ ทำลายสุขภาพและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน นำไปสู่ข้อเรียกร้องเรื่อง สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง (๓) ปี พ.ศ.๒๕๒๗ บริษัท เนสท์เล่ ได้จัดกิจกรรมรณรงค์ให้ดื่มนม เนสท์เล่แทนนมมารดา นำไปสู่การประท้วงและการต่อต้านผลิตภัณฑ์ของประชาชนเพื่อให้บริษัท เปลี่ยนแปลงนโยบายดังกล่าว (๔) ปี พ.ศ.๒๕๓๒ เรือบรรทุกน้ำมันของ Exxon Valdez ล่มกลาง ทะเล เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสัตว์น้ำอย่างรุนแรง เป็นต้น

จากเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเพียงบางส่วนของปัญหาที่นำไปสู่กระแสเรียกร้องให้ภาค ธุรกิจหันมาดำเนินกิจการอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แนวคิดดังกล่าว จึงได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจากร่วมมือกันของหลาย ๆ ประเทศ จนขยายใหญ่ขึ้นเป็นความ ร่วมมือระดับโลก กล่าวคือ ปี พ.ศ.๒๕๓๕ หลังการประชุมสุดยอดระดับโลกด้านสิ่งแวดล้อม (Earth Summit) ครั้งแรกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกต่างเริ่ม ตื่นตัวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นทิศทางใหม่ของการพัฒนา ที่มุ่งสร้างความสมดุลทั้ง ๓ ด้านไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ เศรษฐกิจ (Profit) สังคม (People) และ

^{๕๒} วรัญญา ศรีเสวก, ถอดรหัส...สร้างแบรนด์ที่ยั่งยืนด้วย CSR, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มติชนปาก เกร็ด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

สิ่งแวดล้อม (Planet) ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีกระแสกดดันภาคธุรกิจให้คำนึงถึงเรื่องดังกล่าวด้วยเช่นกัน

ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๔๒ ในการประชุม World Economic Forum ที่เมืองดาวอส ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ท่านเลขาธิการสหประชาชาติ โคฟี อันนัน (Kofi Annan) ได้เรียกร้องให้ธุรกิจแสดงความเป็นพลเมืองที่ดีของโลก (Good Global Citizenship) และประกาศหลัก The UN Global Compact ให้ธุรกิจใช้เป็นกรอบดำเนินการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับองค์กรธุรกิจ โดยแบ่งเป็นหมวดว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Human Rights) มาตรฐานแรงงาน (Labour) และสิ่งแวดล้อม (Environment) รวมเป็นบัญญัติ ๙ ประการ ต่อมาเพิ่มเป็น ๑๐ ประการคือเรื่องการต่อต้านการคอร์รัปชัน (Anti-Corruption) ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ กระแสของโลกในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจเริ่มจริงจังและรุนแรงยิ่งขึ้นโดยองค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้ออกแนวปฏิบัติสำหรับบรรษัทข้ามชาติ หรือที่เรียกว่า OECD-Consensus แนวปฏิบัตินี้มีการปรับปรุงโดยเน้นในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (ซีเอสอาร์) อย่างเข้มข้น มีการเสนอให้บรรษัทข้ามชาติทำธุรกิจกับคู่ค้าทั่วโลกเฉพาะที่มีซีเอสอาร์เท่านั้น ธุรกิจใดไม่ทำซีเอสอาร์จะไม่สามารถส่งสินค้าไปขายให้บรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ได้

นอกจากนี้ องค์การระหว่างประเทศว่าด้วยการมาตรฐาน (International Organization for Standardization : ISO) ได้กำหนดมาตรฐานความรับผิดชอบต่อสังคม หรือเรียกว่า ISO ๒๖๐๐๐ ซึ่งเป็นข้อแนะนำ หลักการ และวิธีการของความรับผิดชอบต่อสังคมที่องค์กรพึงปฏิบัติโดยสมัครใจ มิใช่เป็นข้อกำหนดหรือมาตรฐานเพื่อการรับรอง ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจดำเนินการอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม มาตรฐาน ISO ๒๖๐๐๐ นี้ได้มีการประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๓ ประกอบด้วยประเด็นหลักของความรับผิดชอบต่อสังคม ๗ ประการ^{๕๓} ได้แก่ การกำกับดูแลองค์กร (Organizational Governance) , สิทธิมนุษยชน (Human Rights) , การปฏิบัติด้านแรงงาน (Labour Practices) , สิ่งแวดล้อม (Environment) , การดำเนินกิจการอย่างเป็นธรรม (Fair Operating Practices) , ประเด็นเกี่ยวกับผู้บริโภค (Consumer Issues) ,การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน (Community Involvement and Development)

จะเห็นได้ว่า จากความตระหนักและความร่วมมือในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับโลก จนกลายเป็นแนวปฏิบัติและข้อกีดกันทางการค้า

^{๕๓} วารสารสื่อพลังงาน. มาตรฐาน ISO ๒๖๐๐๐ โอกาสหรืออุปสรรคในการดำเนินธุรกิจยุคใหม่. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.pttplc.com/Files/Document/energy_mag/53_1/03_Taproot-of-Virtue.pdf [12 November 2012].

ประกอบกับกระแสสังคมที่เรียกร้องให้ใส่ใจในผลกระทบที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้ภาคธุรกิจต่างให้ความสนใจและปฏิบัติกันมากขึ้น ดังผลสำรวจที่ฟิลิป คอทเลอร์ และ แนนซี ลี ได้รวบรวมไว้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น กล่าวคือ Cone/Roper's Executive Study ในปี ๒๐๐๐ สำรวจทัศนะขององค์กรในเรื่องของการกำหนดประเด็นเพื่อบริการสังคมพบว่า ร้อยละ ๖๕ ของบริษัทที่สำรวจมีแผนการที่จะเพิ่มพันธกิจด้านบริการสังคมในอนาคต และ KPMG บริษัทบริการมืออาชีพของสหรัฐฯ ระบุว่า รายงานสำรวจการจัดอันดับบริษัทระดับท็อป ๒๕๐ บริษัทอเมริกันของ Global Fortune ในปี ๒๐๐๐ บ่งชี้ให้เห็นว่ามีบริษัทอเมริกันรายงานถึงกิจกรรม CSR เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปี ๒๐๐๒ ร้อยละ ๔๕ ของบริษัทเหล่านี้ทำรายงานกล่าวถึงประเด็นสิ่งแวดล้อม สังคม หรือพัฒนาการที่ยั่งยืนเพิ่มสูงขึ้นจากที่เคยสำรวจไว้ในปี ๑๙๙๙ ซึ่งมีจำนวนแค่ร้อยละ ๑๕^{๕๔}

สำหรับความเป็นมาและพัฒนาการซีเอสอาร์ในสังคมไทย ที่ผ่านมามีปรากฏในรูปของการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันในงานที่ทำ จนกลายเป็นประเพณีที่เรียกว่า “การลงแขก”^{๕๕} อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่การพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ถึง ฉบับที่ ๖ ได้สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด (อัตราการเติบโตของจีดีพีมีค่าเป็นสองหลัก เช่น ช่วงแผนฯ ฉบับที่ ๖ อัตราการเติบโตของจีดีพีสูงถึงร้อยละ ๑๐-๑๑) แต่เป็นการพัฒนาที่ขาดดุลยภาพในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาของประเทศในระยะหลังจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยแผนฯ ฉบับที่ ๗ ได้ให้ความสำคัญกับการรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติไปพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แผนฯ ฉบับที่ ๘ ได้มุ่งเน้นการพัฒนาคนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด และแผนฯ ฉบับที่ ๙ ได้บัญญัติแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบการพัฒนา ประกอบกระแสซีเอสอาร์ในสังคมโลก แนวคิดซีเอสอาร์จึงได้ถูกจุดประกายขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในภาคธุรกิจไทยในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ และถูกบรรจุเป็นแนวปฏิบัติที่ผนวกเข้ากับการดำเนินธุรกิจในทุกขั้นตอน ซึ่งปัจจุบันจะเห็นได้ถึงแนวโน้มการดำเนินธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมในวงการธุรกิจไทยที่จริงจังและเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากผลการจัดอันดับองค์กรที่

^{๕๔} ฟิลิป คอทเลอร์, บรรษัทบริบาล (ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร) ทำการถอดเพื่อภาพลักษณ์องค์กร, แปลโดย ม.ร.ว.รมณีนันท์ แก้วกิริยา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ด้านสหวิชาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๕๕} สถาบันไทยพัฒน์. ซีเอสอาร์ กับ สังคหวัตถุ 4. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://thaicsr.blogspot.com/2006/07/4.html> [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

มีความรับผิดชอบต่อสังคมของสถาบัน CSR Asia ปี พ.ศ.๒๕๕๔ พบว่า คะแนนของบริษัทไทยอยู่ในอันดับที่ ๒ สูงขึ้นจากปี พ.ศ.๒๕๕๓ ซึ่งอยู่ในอันดับที่ ๔ จากทั้งหมด ๑๐ ประเทศ^{๕๖}

๒.๓.๒ แนวคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดแนวคิดของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ โดยแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

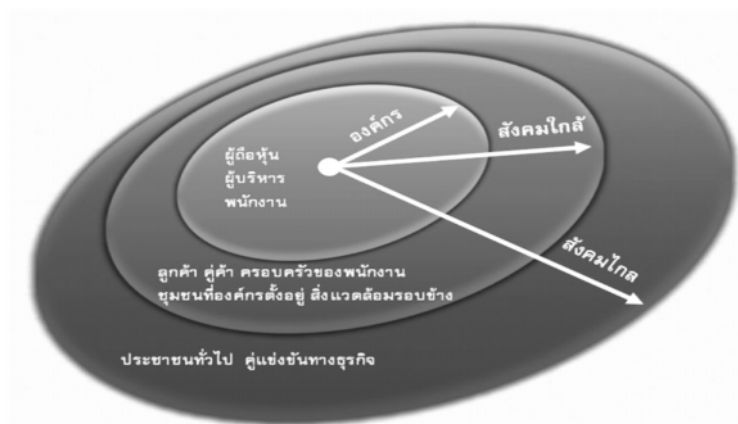
ก. ความหมายและหลักการของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ (Corporate Social Responsibility : CSR) หรือ บรรษัทภิบาล มีการอธิบายความหมายต่าง ๆ หลากหลายทัศนะ อาทิ

สถาบันไทยพัฒน์ ให้ความหมายว่า การดำเนินกิจกรรมภายในและภายนอกองค์กร ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมทั้งในระดับใกล้และไกล ด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์กรหรือทรัพยากรจากภายนอกองค์กร ในอันที่จะทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข^{๕๗} ทั้งนี้สถาบันไทยพัฒน์ได้แยกเป็นรายคำศัพท์และยกตัวอย่างความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับต่าง ๆ โดย **บริษัท (Corporate)** หมายถึง ธุรกิจที่แสวงหาผลกำไร (หมายรวมถึงองค์กรประเภทอื่นได้ด้วย) **สังคม (Social)** หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันหรือมีวิถีร่วมกันทั้งโดยธรรมชาติหรือโดยเจตนา สิ่งมีชีวิตอื่นและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบรอบ โดยจะพิจารณาทั้งผู้มีส่วนได้เสียในองค์กร (ผู้ถือหุ้น ผู้บริหาร พนักงาน) และนอกองค์กร ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ สังคมใกล้ (คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรโดยตรง ได้แก่ ลูกค้า คู่ค้า ครอบครัวของพนักงาน ชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่ และสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ) และ สังคมไกล (คือ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์กรโดยอ้อม ได้แก่ คู่แข่งขันทางธุรกิจ ประชาชนทั่วไป เป็นต้น) **ความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsibility)** หมายถึง การยอมรับทั้งผลที่ไม่ดีและผลที่ดีในกิจการที่ได้ทำลงไปหรือที่อยู่ในความดูแลของกิจการนั้น ๆ ตลอดจนการรับภาระหรือเป็นธุระดำเนินการป้องกันและปรับปรุงแก้ไขผลที่ไม่ดี รวมถึงการสร้างสรรค์และบำรุงรักษาผลที่ดีซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ กิจกรรมหมายรวมถึงทั้ง การคิด การพูด และการกระทำ ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ การบริหารจัดการ และการดำเนินงานขององค์กร ดังภาพที่ ๒

^{๕๖} CSR Asia. **Asian Sustainability Rating**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.asiansr.com/ASR_Press_Release_2011.pdf [14 May 2012].

^{๕๗} สถาบันไทยพัฒน์. **ซีเอสอาร์คืออะไร**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://thaicsr.blogspot.com/2006/03/blog-post_20.html [๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

ภาพที่ ๒ ลำดับชั้นของผู้มีส่วนได้เสียในระดับต่าง ๆ ^{๕๔}

ตัวอย่างความรับผิดชอบของธุรกิจในระดับของ**ลูกค้า** เช่น การสร้างผลิตภัณฑ์ที่เน้นคุณค่ามากกว่ามูลค่า ความรับผิดชอบในผลิตภัณฑ์ต่อผู้บริโภค การให้ข้อมูลขององค์กรและตัวผลิตภัณฑ์อย่างเพียงพอและอย่างถูกต้องเที่ยงตรง มีการให้บริการลูกค้าอย่างตรงไปตรงมา เป็นต้น ในระดับของ**คู่ค้า** เช่น การแบ่งปันหรือการใช้ทรัพยากรร่วมกันหรือการรวมกลุ่มในแนวดิ่งตามสายอุปทาน ความรอบคอบระมัดระวังในการประสานประโยชน์อย่างเป็นธรรม ไม่เอารัดเอาเปรียบต่อคู่ค้า เป็นต้น ในระดับของ**ชุมชนและสภาพแวดล้อม** เช่น การส่งเสริมให้เกื้อกูลชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่ การส่งเสริมแรงงานท้องถิ่นให้มีโอกาสในตำแหน่งงานต่างๆ ในองค์กร การสนับสนุนแนวทางการระแวดระวังในการดำเนินงานที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การเปิดเผยข้อมูลการดำเนินงานที่อาจส่งผลกระทบต่อชุมชนที่องค์กรตั้งอยู่ และการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข เป็นต้น ในระดับของ**คู่แข่งทางธุรกิจ** เช่น การดูแลกิจการมิให้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแข่งขันด้วยวิธีการทุบตลาด การดำเนินงานในทางต่อต้านการทุจริต รวมทั้งการกรรโชกและการให้สินบนในทุกรูปแบบ เป็นต้น

นอกจากนี้ คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน ให้ความหมายว่า การดำเนินธุรกิจควบคู่ไปกับการใส่ใจและดูแลรักษาสังคมและสิ่งแวดล้อมโดยหลักสำคัญของการปฏิบัติตามแนวทางซีเอสอาร์ควรอยู่บนหลักพอประมาณที่ธุรกิจต้องไม่เบียดเบียนตนเองและขณะเดียวกันก็ต้องไม่เบียดเบียนสังคม ^{๕๕} **พิพัฒน์ นนทนาครณ์** ให้ความหมายว่า การดำเนินงานขององค์กรที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคมทั้งภายในและภายนอก

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๕} คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน, **เข้มทิศ ธุรกิจเพื่อสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ไอคอนพรินติ้ง, ๒๕๕๑), หน้า ๖ - ๗.

องค์กร ด้วยการดำเนินงานที่สร้างความสมดุลแก่เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างข้อได้เปรียบในการแข่งขันและการพัฒนาอย่างยั่งยืน **The World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)** ให้ความหมายว่า การปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาอย่างต่อเนื่องของบริษัทในการดำเนินธุรกิจ โดยใช้พื้นฐานของจริยธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานและคุณภาพชุมชนท้องถิ่น รวมถึงสภาพสังคมโดยรวม ส่วน **The European Commission** ให้ความหมายว่า แนวคิดที่บริษัทสถานความห่วงใยต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ในกระบวนการดำเนินธุรกิจ และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้เสียภายใต้พื้นฐานการกระทำด้วยความสมัครใจ ^{๖๐}

สรุปได้ว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ หมายถึง การปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาด้วยความสมัครใจที่ธุรกิจจะดำเนินกิจกรรมโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมโดยรวมบนพื้นฐานของความพอประมาณและไม่เบียดเบียนฝ่ายใด ด้วยการดำเนินงานที่สร้างความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป เพื่อนำไปสู่การพัฒนาธุรกิจอย่างยั่งยืนและการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

การดำเนินธุรกิจที่อยู่ในทางสายกลางคือพอดี พอประมาณ และหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขกันถ้วนหน้า ถือว่าเป็นการดำเนินธุรกิจที่สุจริต ถูกต้อง ดีงาม และชอบธรรม ซึ่งการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงผลกระทบทั้งดีและไม่ดีที่เกิดขึ้นกับสังคมและสิ่งแวดล้อมถือเป็นความรับผิดชอบของธุรกิจและแสดงออกถึงการมีจริยธรรมทางธุรกิจ ดังนั้นจากที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า หลักการที่สำคัญของการปฏิบัติตามแนวทางความรับผิดชอบต่อสังคมก็คือจะต้องอยู่บนหลักของ “พอประมาณ” และ “ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น” โดยผนวกเข้ากับทุกขั้นตอนในการดำเนินธุรกิจอย่างต่อเนื่องทั้งการคิด การพูด และการกระทำ ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจ การสื่อสารประชาสัมพันธ์ การบริหารจัดการ และการดำเนินงานขององค์กรที่ดำเนินการในพื้นที่ของสังคม การดำเนินธุรกิจเช่นนี้จึงเป็นการบริหารจัดการที่ให้ความสำคัญทั้งในเรื่องผลกำไรขององค์กร คนในสังคม และสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นการประสานประโยชน์ทั้ง ๓ เข้าด้วยกันได้ ^{๖๑} กล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

^{๖๐} พิพัฒน์ นนทนาธรณ์, การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ริงค์ บีคอน บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^{๖๑} CSR Moving & social movement. กระแสที่ผลักดันให้เกิด CSR. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.csr.imageplus.co.th/csr_history.php?id=03cSbzyUsWOeEvmt [๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๕].

คือผลประโยชน์ของธุรกิจเองและของสังคมโดยรวม ส่งผลให้ทุกฝ่ายอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุข

ข. ความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ธุรกิจเป็นหน่วยย่อยและเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดำรงอยู่ในสังคม และใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากสังคมเพื่อประโยชน์ของธุรกิจ การดำเนินงานของธุรกิจจะส่งผลกระทบต่อสังคมทุกภาคส่วนซึ่งมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกัน ตลอดจนส่งผลกระทบต่อวิถีความเป็นอยู่ของสังคมโดยรวม ธุรกิจจึงควรแสดงความรับผิดชอบต่อภาระการดำเนินงานของตนเมื่อสังคมเกิดปัญหา ทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพสังคมให้ดำรงอยู่ด้วยดีและเอื้อต่อการดำเนินธุรกิจต่อไปได้อย่างราบรื่น จะเห็นได้ว่าธุรกิจและสังคมต่างพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลต่อกัน หากสังคมอยู่ไม่ได้ ธุรกิจซึ่งเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของสังคมย่อมอยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน ดังคำกล่าวของ Bjorn Stigson ประธานสภาธุรกิจโลกเพื่อการพัฒนายั่งยืน (WBCSD) ที่ว่า “ธุรกิจไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ในสังคมที่ล้มเหลว” ^{๖๒}

ธุรกิจใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากสังคมในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม หากธุรกิจได้รับการสนับสนุนจากคนในสังคมย่อมจะดำเนินธุรกิจในสังคมต่อไปได้อย่างดี แต่หากธุรกิจสร้างความเสียหายแก่สังคมซึ่งถือเป็นการดำเนินงานที่ไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม การดำเนินธุรกิจก็จะไม่ราบรื่นและเกิดการต่อต้านจากสังคม เช่น ลูกค้าไม่ซื้อสินค้าและบริการ ขาดแคลนพนักงานคุณภาพดีมาทำงานร่วมด้วย คู่แข่งขันนำจุดอ่อนมาโจมตี เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินงานที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมจะทำให้สังคมรู้สึกดีกับองค์กร คือ เป็นองค์กรที่ดีของสังคม (Good Corporate Citizenship-พลเมืองบริษัทที่ดี) และถือว่าได้รับการอนุญาตจากสังคมเพื่อดำเนินการ (License to Operate) ในสังคมต่อไปได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

นอกจากนี้ความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจยังเป็นเงื่อนไขในการกีดกันทางการค้า โดยเฉพาะการค้าระหว่างประเทศได้ หากธุรกิจขาดความรับผิดชอบต่อสังคมดังกล่าว อาจเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของธุรกิจ ดังเช่นที่องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ได้ออกแนวปฏิบัติสำหรับบริษัทข้ามชาติ โดยเสนอให้บริษัทข้ามชาติของประเทศสมาชิก OECD ใช้แนวปฏิบัติซีเอสอาร์และติดต่อค้าขายเฉพาะกับคู่ค้าที่มีการปฏิบัติซีเอสอาร์ด้วยกันเท่านั้น ธุรกิจที่ไม่มีซีเอสอาร์จะไม่ทำการค้าด้วย ในเรื่องนี้ ไมเคิล อี. พอร์เตอร์ (Michael E. Porter) ศาสตราจารย์จากมหาวิทยาลัยฮาร์เวิร์ด ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่า “แนวโน้มธุรกิจในอนาคตข้างหน้าจะต้องให้

^{๖๒} คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน, เข้มทิศธุรกิจเพื่อสังคม, หน้า ๔.

ความสนใจซีเอสอาร์ เพราะต่อจากนี้ไป ประเด็นความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคธุรกิจจะกลายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของประเทศที่พัฒนาแล้ว ที่นำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการทำการค้ากับหลายประเทศ”^{๖๓}

กล่าวโดยสรุป ธุรกิจจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งเปรียบเสมือนพาหนะที่จะนำพาองค์กรประสบความสำเร็จ เนื่องจากธุรกิจจะได้รับความร่วมมือที่ดีจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีที่เอื้อต่อการเกื้อกูลกันในสังคม เช่น ได้รับความภักดีในสินค้าจากลูกค้าอย่างมั่นคง ลูกค้าไว้วางใจในการบริโภค พนักงานมีความภาคภูมิใจและเกิดความผูกพันกับองค์กร ทำให้ทุ่มเทความพยายามในการทำงานได้มากขึ้น องค์กรมีความสัมพันธ์อันดีกับชุมชน สังคม และรัฐบาล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติไม่เป็นอันตรายต่อคุณภาพชีวิต เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความยั่งยืนของสังคมและธุรกิจสืบไป

ค. ประเภทของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ

ประเภทของความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจแบ่งออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

(๑) การแบ่งตามทรัพยากรที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางซีเอสอาร์ มี ๒ ประเภท^{๖๔} ได้แก่ (๑.๑) ซีเอสอาร์ที่ขับเคลื่อนด้วยองค์กร (Corporate-Driven CSR) เป็นการดำเนินกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรเป็นหลัก อาจอยู่ในรูปของการบริจาคกำไร สินค้าและบริการ หรือพนักงานขององค์กรเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยหรืองานสาธารณประโยชน์ (๑.๒) ซีเอสอาร์ที่ขับเคลื่อนด้วยสังคม (Social-Driven CSR) เป็นการดำเนินกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรนอกองค์กรเป็นหลัก เช่น การระดมเงินบริจาคจากการซื้อสินค้าของลูกค้า การมอบหมายให้ผู้อื่นที่มีใจพนักงานในองค์กรลงแรงช่วยเหลือในพื้นที่ประสบภัย เป็นต้น

(๒) การแบ่งตามกระบวนการ^{๖๕} ในการดำเนินธุรกิจที่แสวงหากำไร ได้แก่ (๒.๑) ซีเอสอาร์นอกกระบวนการ (CSR-after-process) เป็นการทำกิจกรรมทางด้านซีเอสอาร์ที่แยกจากการดำเนินธุรกิจหลัก ซึ่งทำหลังจากกระบวนการธุรกิจนั้น โดยมักทำกิจกรรมนอกเวลาปกติทำงาน เช่น การเป็นอาสาสมัครบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น (๒.๒) ซีเอสอาร์ในกระบวนการ

^{๖๓} ดวงแก้ว พันธวงศ์, “ความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทเอกชนในเขตเทศบาลตำบลลาดขวาง อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา”, รายงานการศึกษานิพนธ์ : ปริญญารัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต, (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), หน้า ๗.

^{๖๔} พิพัฒน์ นนทนารณ์, การจัดการความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร, หน้า ๓๑.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕ – ๒๖.

(CSR-in-process) เป็นการทำกิจกรรมที่อยู่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการทำงานหลักของธุรกิจ หรือเป็นการทำธุรกิจที่หาทำได้อย่างมีความรับผิดชอบ มักทำกิจกรรมในเวลาปกติของการทำงาน โดยเน้นการทำกิจกรรมทั้งในส่วนปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต เช่น การป้องกันของเสีย จากกระบวนการผลิตสู่ชุมชน การผลิตสินค้าและบริการที่มีคุณภาพ เป็นต้น (๒.๓) ซีเอสอาร์ทั้ง วิสาหกิจ (CSR-as-Enterprise) เป็นกิจกรรมที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างยั่งยืน เช่น การช่วยเหลือชุมชนให้สามารถยืนได้ด้วยตนเองและช่วยเหลือคนรุ่นต่อไปได้ เป็นต้น (๒.๔) ซีเอสอาร์ทั้งธุรกิจ (CSR-as-Business) เป็นการนำเอาประเด็นสังคมมาทำธุรกิจซึ่งมีทั้งการผลิต การค้า และการบริการ เช่น เป็นผู้ผลิตเครื่องจักรที่ช่วยประหยัดพลังงานและลดมลพิษ เป็นผู้รับซื้อขยะอุตสาหกรรมเพื่อคัดแยกและหมุนเวียนนำมาใช้ใหม่ เป็นต้น

จ. ระดับขั้นการปฏิบัติซีเอสอาร์ในธุรกิจ

คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน สำนักคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ (ก.ล.ต.) ได้เสนอระดับขั้นในการปฏิบัติตามหลักซีเอสอาร์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ควบคู่กับองค์กรธุรกิจ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ขั้น ดังนี้^{๖๖}

ขั้นที่ ๑ Mandatory Level : ข้อกำหนดตามกฎหมาย (Legislation) หมายถึง การที่ธุรกิจมีหน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค กฎหมายแรงงาน การจ่ายภาษี เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ Elementary Level : ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Profit) หมายถึง การที่ธุรกิจคำนึงถึงความสามารถในการอยู่รอดและให้ผลตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้น ซึ่งในขั้นนี้ธุรกิจควรหมั่นตรวจสอบว่า กำไรที่ได้มานั้นต้องมีกำไรที่เกิดจากการเบียดเบียนสังคม

ขั้นที่ ๓ Preemptive Level : จรรยาบรรณทางธุรกิจ (Business code of conduct) หมายถึง การที่ธุรกิจสามารถสร้างกำไรแก่ผู้ถือหุ้นได้ในอัตราที่เหมาะสม และผู้ประกอบการได้ใส่ใจเพื่อให้ประโยชน์ตอบแทนแก่สังคมมากขึ้น โดยเฉพาะสังคมใกล้ที่อยู่รอบข้างที่มีความคาดหวังว่าจะได้รับการดูแลหรือเอาใจใส่จากผู้ประกอบการธุรกิจ

ขั้นที่ ๔ Voluntary Level : ความสมัครใจ (Voluntary Action) หมายถึง การดำเนินธุรกิจควบคู่กับการปฏิบัติตามแนวทางซีเอสอาร์ด้วยความสมัครใจ โดยไม่ได้ถูกเรียกร้องจากสังคมแต่

^{๖๖} คณะทำงานส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของบริษัทจดทะเบียน, เข้มทิศธุรกิจเพื่อสังคม, หน้า ๗.

อย่างไร ซึ่งในขั้นนี้ การประกอบธุรกิจอยู่บนพื้นฐานของการมุ่งประโยชน์สังคมเป็นสำคัญ และการดำเนินการซีเอสอาร์ในส่วนนี้สมควรได้รับการยกย่องชื่นชมจากสังคมอย่างแท้จริง

จากระดับการปฏิบัติซีเอสอาร์ทั้ง ๔ ขั้นข้างต้น กล่าวได้ว่า ระดับขั้นที่ ๑ เป็นหน้าที่ที่ธุรกิจต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด ส่วนระดับขั้นที่ ๒ ถึง ขั้นที่ ๔ ทางคณะฯ ได้นำเสนอออกมาเป็นแนวปฏิบัติในเรื่องซีเอสอาร์ ๘ ประการ ได้แก่ การกำกับดูแลกิจการที่ดี การประกอบธุรกิจด้วยความเป็นธรรม การเคารพสิทธิมนุษยชนและการปฏิบัติต่อแรงงานอย่างเป็นธรรม ความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค การร่วมพัฒนาชุมชนและสังคม การดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม นวัตกรรมและการเผยแพร่นวัตกรรมจากการดำเนินความรับผิดชอบต่อสังคม การจัดทำรายงานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม^{๖๗} ทั้งนี้องค์กรธุรกิจแต่ละแห่งสามารถนำแนวปฏิบัติดังกล่าวไปใช้ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับลักษณะและทรัพยากรขององค์กรต่อไป

สรุปสาระสำคัญ

แนวคิดในการดำเนินธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรสูงสุดนั้นมีรากฐานจากแนวคิดปัจเจกนิยมที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ของตนเองเป็นศูนย์กลาง โดยละเลยผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อผู้อื่น ประกอบกับแนวคิดแบบแยกส่วนที่มีทัศนะแบบกลไก ทำให้ขาดความเข้าใจสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม จึงเกิดความแปลกแยกซึ่งกันและกันในระบบนิเวศ และได้รับแรงเสริมจากแนวคิดพิชิตธรรมชาติที่เชื่อว่าตนเองแยกออกจากธรรมชาติและจะจัดการกับธรรมชาติอย่างไรก็ได้เพื่อบรรลุประโยชน์สูงสุดแห่งตน และการตอกย้ำถึงความรับผิดชอบต่อสังคมของธุรกิจที่มีเพียงประการเดียวคือการสร้างกำไรนั้น เหล่านี้ล้วนส่งผลให้ธุรกิจดำเนินงานโดยมุ่งแสวงหากำไรสูงสุด โดยละเลยผลเสียหายนที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินธุรกิจ อันเป็นทางมาแห่งปัญหาต่าง ๆ มากมาย

สภาพปัญหาที่เกิดจากการดำเนินธุรกิจ แบ่งออกเป็น ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการที่ธุรกิจมองว่ากำไรสูงสุดคือเป้าหมายธุรกิจและเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของชีวิต ทำให้มุ่งแต่แสวงหากำไรสูงสุดจนเกิดการเบียดเบียนผู้อื่น ผลก็คือเกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจขึ้นในสังคม (๒) ด้านสังคม เกิดการบั่นทอนทำลายความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน que อื้ออานรต่อกัน กลับกกลายเป็นความสัมพันธ์ที่มุ่งแต่ผลประโยชน์ และเกิดการแข่งขันโต้ตอบอย่างรุนแรงในวงการธุรกิจ รวมทั้งเกิดวัฒนธรรมการบริโภคนิยมที่ด้อยคุณภาพและปราศจากคุณค่าใด ๆ (๓) ด้านสิ่งแวดล้อม เกิดจากการที่ธุรกิจมองว่าตนเป็นนายเหนือธรรมชาติ จึงจัดการกับธรรมชาติเพื่อบรรลุประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง เป็นเหตุให้เกิดปัญหาทางสิ่งแวดล้อมมากมาย

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

จากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้เกิดกระแสข้อเรียกร้องจากสังคมให้ธุรกิจดำเนินงานอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม จึงเกิดแนวคิดซีเอสอาร์ขึ้น คือ การดำเนินธุรกิจโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคม (ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย) บนพื้นฐานของความพอประมาณและไม่เบียดเบียนฝ่ายใด ซึ่งจะช่วยประสานผลประโยชน์ระหว่างธุรกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้สมดุลและยั่งยืน เพราะสังคมอยู่ไม่ได้ ธุรกิจก็อยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน การแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมนี้จะใช้ทรัพยากรภายใน และ/หรือ ภายนอกองค์กร และจะกระทำในกระบวนการ และ/หรือ นอกกระบวนการของธุรกิจ โดยที่ความรับผิดชอบต่อสังคมที่ ๑ ธุรกิจต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด คือ การปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมาย ธุรกิจสามารถแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับที่สูงขึ้นไปได้ คือ ขึ้นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ขึ้นจรรยาบรรณทางธุรกิจ และขั้นสุดท้ายคือขั้นความสมัครใจ ทั้งนี้ธุรกิจสามารถปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมและสอดคล้องในแต่ละองค์กร เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมได้ อย่างเป็นปกติสุข